

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

**PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD**

Bc. Zuzana Jílková

**ŘEČ V HERMENEUTICKÉ FILOSOFII
HANSE GEORGA GADAMERA**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.

Olomouc 2012

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem zadanou diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením Doc. PhDr. Zdeňka Novotného, CSc., a uvedla jsem veškerou použitou literaturu a další zdroje.

V Olomouci dne 23.3.2012

podpis autorky

Touto cestou bych ráda poděkovala všem, kteří mi jakoukoli formou pomohli dokončit diplomovou práci. Moje poděkování patří především Doc. PhDr. Zdeňku Novotnému, CSc., za odborné vedení diplomové práce, poskytování rad a milý přístup

OBSAH

1 Úvod.....	strana 1
2 Obecné tendence ve filosofii jazyka v dějinách filosofického myšlení, představitelé	strana 3
3 Dějinný vývoj hermeneutiky	strana 10
4 Jazykový znak ve filosofické koncepci H. G. Gadamera	strana 13
5 Pojetí jazyka v hermeneutické filosofii	strana 16
6 Problematika porozumění a interpretace ve filosofii Hanse Georga Gadamera	strana 20
7 Řeč v obecném kontextu hermeneutické filosofie	strana 25
8 Vztah mluvené a psané řeči a jazykový obraz řeči v hermeneutickém pojetí Hanse Georga Gadamera	strana 29
9 Vztah řeči k pojmu v dějinách filosofického myšlení.....	strana 33
10 Vztah řeči k lidskému jedinci a ke slovu v Gadamerově pojetí	strana 37
11 Komparace Gadamerovy filosofie jazyka s Aristotelem, vliv Aristotelské hermeneutiky	strana 42
12 Řeč a slovo v koncepci Viléma Flussera ve srovnání s Gadamerovým pojetím	strana 45
13 Gadamerova filosofie jazyka v komparaci s pojetím pražského lingvistického kroužku.....	strana 51
14 Gadamerův pohled na dorozumívací systém v konfrontaci s českou filosofií jazyka 2. poloviny 20. století	strana 58
15 Závěr	strana 66
16 Shrnutí, klíčová slova, summary, key words.....	strana 68

1 ÚVOD

Diplomová práce se zabývá problematikou řeči v hermeneutické filosofii *Hanse Georga Gadamera (1900-2002)*. Na začátek je nutno upozornit, že se jedná o téma, jež nebylo doposud podrobněji zpracováno v sekundární literatuře. Následující text si proto klade za cíl upozornit na ty aspekty *Gadamerova* myšlení, které zatím zůstaly vzhledem k existenci poměrně malého množství česky psaných zdrojů vztahujících se k danému tématu téměř opomenuty.

Z pramenů použitých v práci převládají primární zdroje tvořené zejména *Gadamerovými* díly (*Aktualita krásného, Pravda a metoda, Člověk a řeč, Problém dějinného vědomí*) a publikacemi dalších jazykovědců a filosofů zabývajících se lingvistickou problematikou. Kromě *Gadamera* se text opírá například také o citace a rozborů děl *Platóna (427-347 př. n. l.)*, *Aristotela (384-322 př. n. l.)*, *Ernsta Cassirera (1874-1945)*, *Ferdinanda de Saussura (1857-1913)*, *Josefa Vachka (1909-1996)*, *Viléma Flussera (1920-1991)*, i o současného filosofa *Jaroslava Peregrina (1957)*. Ze sekundárních zdrojů poskytuje obecné informace o vývoji a základních idejích filosofické hermeneutiky především publikace *Jaroslava Hrocha (1947)* *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. Cenný teoretický aparát k obecným poznatkům o filosofii jazyka přinášejí například knihy *Jiřího Černého (1936)* *Úvod do studia jazyka* a *Ireny Vaňkové (1962)* *Nádoba plná řeči, Člověk, řeč a přirozený svět*.

Kompozičně práce postupuje od obecného vymezení filosofie jazyka a hermeneutiky ke konkrétní charakteristice a analýze jednotlivých částí *Gadamerova* pohledu na dorozumívací systém, poslední kapitoly se pak zaměřují na komparaci *Gadamerovy* jazykové koncepce s filosofickým a lingvistickým pojetím jeho historických předchůdců i následovníků.

V textu je věnována stěžejní pozornost zejména těm proudům ve filosofickém myšlení o jazyce, které více odpovídají subjektivistickému pohledu na dorozumívací systém než analytickému.

Proto se v práci neobjevují jména myslitelů, které sice také neodmyslitelně spojujeme s jazykem a filosofií jazyka, ale jejichž pozice je ve filosofii jazyka v mnohém odlišná od Gadamerovy. Jedná se například o *Bertranda Russela (1872-1970)*, *Friedricha Ludwiga Gottloba Fregu (1848-1925)*, *Rudolfa Carnapa (1891-1970)*, či *Willarda Van Ormana Quina (1908-2000)*, který už znamená určitý posun k holistickému pojetí. Na druhou stranu to neznamená, že se práce v žádném bodě nezmiňuje o možnostech analytického přístupu k jazyku nebo o užití jazyka z hlediska jeho fungování a důsledků, jako je tomu u teorie řečových aktů *Johna Langshawa Austina (1911-1960)*. Text například nabízí srovnání *H. G. Gadamera s Ludwigem Wittgensteinem (1889-1951)* nebo z novodobých českých myslitelů s *Jaroslavem Peregrinem (1957)*, což jsou badatelé, kteří se rovněž zařadili k analytickému proudu v myšlení o jazyce.

Práce postupně odhaluje skutečnost, že jazyk v *Gadamerově* pojetí je úzce provázán s ontologickými kategoriemi bytí, ale i s gnozeologickou sférou poznání. Například při rozboru Platónových dialogů Gadamer „pojímá myšlení člověka jako rozmluvu, umění tázat se a vyvolávat otázku.“¹ Jazyk není Gadamerem chápán jako odlidštěný systém existující vně lidského subjektu, ale právě naopak. Propojenost jazyka s řečí dává člověku možnost jazyk blíže poznat, protože lidský jedinec žije přirozeně řečově a tudíž zároveň jedná jazykově. Zatímco tedy analytická filosofie přistupuje k ontologii spíše rezervovaně, hermeneutika (i v jazyce) z ontologie vychází a úzce s ní spolupracuje, aniž by opomíjela přirozené hranice našeho poznání. Z tohoto i z mnoha dalších důvodů můžeme považovat *Gadamerovo* myšlení o jazyce za nadčasové a hodné naší pozornosti.

¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofický slovník*. 2. vyd: Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, 463 s., ISBN: 80-7182-064-4, s. 150

2 OBECNÉ TENDENCE VE FILOSOFII JAZYKA V DĚJINÁCH FILOSOFICKÉHO MYŠLENÍ, PŘEDSTAVITELÉ

Kořeny filosofie jazyka můžeme najít již v nejstarších myšlenkových koncepcích, jejichž závěry jsou podrobovány detailnějším zkoumáním a dále rozvíjeny novějšími proudy. Zájem o výše uvedenou oblast vědění je dán i tím, že „skrze jazyk se probouzí filosofické uvažování. Kromě toho jazyk představuje skutečnost, která je srovnatelná s fyzickou realitou a která se jí vyrovnává.“²

Tvrzení, že jazyk je odrazem reality, odpovídá v moderních směrech například izomorfnímu pojetí u *Ludwiga Wittgensteina* (1889-1951), podle něhož není svět souhrnem věcí, ale faktů. Fakta můžeme chápat jako stavy věcí. Myšlenka potom reprezentuje tyto stavy věcí. Jazykové uspořádání odpovídá uspořádání tohoto světa. Jednoduše řečeno, jazyk můžeme chápat jako určitou „mřížku“ skrze kterou nahlížíme na svět. Jiným způsobem budou interpretovat realitu prostřednictvím pojmů například Eskymáci, kteří budou mít spoustu názvů pro sníh, jinak obyvatelé Afriky, jež se nemuseli se sněhem nikdy ve svém životě setkat. V prvotním pojetí filosofie symbolických forem jazyk splývá s existencí: „slovo není označením a pojmenováním, není duchovním symbolem bytí, nýbrž je samo jeho reálnou částí.“³

Teprve později docházejí jazykovědci k závěru, že mezi signifié (označovaným) a signifiant (označujícím) funguje vztah arbitrárnosti. Kdybychom si výše uvedený vztah chtěli demonstrovat na konkrétním příkladě, můžeme říci, že neexistuje žádná přímá souvislost mezi stolem a jeho pojmenováním skupinou hlásek s+t+ů+l. Hlavním iniciátorem této teze v rámci lingvistiky je *Ferdinand de Saussure* (1857- 1913). Podíváme-li se však zpětně na rozmezí let, v němž *Saussure* žil,

² Par. CASSIRER, ERNST. *Filosofie symbolických forem I. Jazyk*. Přel. Karel Berka. 1. vyd: Praha: Oikoymenth, 1996, 302 s., ISBN: 80-86005-10-0, s. 63

³ Par. CASSIRER, ERNST. *Filosofie symbolických forem I. Jazyk*. Přel. Karel Berka. 1. vyd: Praha: Oikoymenth, 1996, 302 s., ISBN: 80-86005-10-0, s. 63

zjistíme, že se jedná o tvrzení spadající spíše do oblasti moderní jazykovědy.

Ve filosofickém myšlení starověku a středověku naopak stále převládala koncepce nearbitrární, podle níž je již „ve jménu každé věci zahrnuta jeho bytnost.“⁴ Veškerá pojmenování tedy do určité míry vystihují podstatu věci a také jí odpovídají. To ale neznamená, že bychom tuto podstatu zcela přesně poznali pouhou zkušeností, pouze ji prostřednictvím myšlenkových operací vyvozujeme ze společných znaků jednotlivin jako to, co je činí tím, čím jsou. Dané pojetí zřejmě do určité míry předjímal již *Platón* (427-347 př. n. l.), který došel k závěru, že našimi jazykovými symboly označujeme obecné znaky věcí, nikoli věci samotné s jejich individuálními odlišnostmi. Volit pro označení každého objektu lišícího se od ostatních třeba jen nepatrnými detaily jiný jazykový znak by totiž představovalo nepřekonatelnou bariéru ve vzájemné komunikaci. Určitý důkaz pro tuto *Platónovu* myšlenku nacházíme v dialogu *Faidón*. Jak *Platón* pojímal jazyk a učení o podstatách, vyplývá z příkladu reprezentovaného ve *Faidónu* na číslech dva a tři: „A přece není dvojka opakem trojky. Jistě ne. Víš, přece, že cokoli zaujme idea čísla tři, musí být netoliko tři, nýbrž i liché. K něčemu takovému tedy, tvrdíme, nikdy nepřistoupila idea opačná oné způsobě, která by to vytvářela. Jistě ne. A vytvářela to lichost? Ano. A ta je opakem způsobu sudého? Ano. Tedy k číslu tři nikdy nepřijde idea sudého. To ne. A tak je číslo tři neúčastno sudého. Neúčastno. Trojka je tedy nesudá. Ano.“⁵

Číslo dvě a číslo tři tedy podle *Platóna* nemůžeme chápat jako čísla opačná, přesto netvrdíme, že jsou totožná. Jejich odlišnost vyplývá nikoli z nich samotných, ale z jejich rozdílné podstaty. Podstatou čísla dva je sudost, podstatou čísla tři lichost. Sudost ve vztahu k lichosti představuje její opak. Pokud podstatou trojky je lichost, potom nemůže být sudá, je tedy nesudá. Stejně tak jako podstatou čísla tři je lichost

⁴ Par. CASSIRER, ERNST. *Filosofie symbolických forem I. Jazyk*. Přel. Karel Berka. 1. vyd: Praha: Oikoymenh, 1996, 302 s., ISBN: 80-86005-10-0, s. 63

⁵ PLATÓN. *Faidón*. Přel. František Novotný. 6. vyd. :Praha: Oikoymenh, 2005, 107 s, 80 - 7298-158-7, s. 76- 77

a nikoli „trojkovost“ (tzn. ne trojka samotná), podstatou lidské duše bude nikoli duše sama, ale životnost, protože duše je živá. A je-li podstatou duše životnost, opakem této podstaty bude smrtelnost. Duše takto reprezentuje životný princip a není smrtelná, je tedy nesmrtelná.

Do určité míry protikladný názor k dlouho tradovanému *Platónovu* pojetí zaujal až *Duns Scotus* (1265-1308), který vyšel z koncepce, že podstata konkrétní věci (eidos) není ničím, co by danou jednotlivinu předcházelo jako její ideální vzor, ale je přímo součástí dané věci. Myšlením potom můžeme postihnout veškerou existenci i s jejími individuálními rysy, a dojdeme tak k zachycení takzvané „haecceitas“.

Uvedeme-li tuto tezi do vztahu k jazyku, dojdeme k faktu, že řeč můžeme chápat jako jeden z projevů myšlení a že řeč rovněž představuje neoddělitelnou součást racionálních operací. Jelikož myšlením podle *Scotova* tvrzení zachycujeme veškeré jsoucí a řeč je jeho součástí, lze rovněž dojít i k závěru, že prostřednictvím jazykových pojmenování v rámci řeči dokážeme vystihnout i bytí s jeho specifiky (existenci). K dokonalému funkčnímu, a tedy zřejmě i jazykovému porozumění podle *Scota* na rozdíl od *Platónova* pojetí nemohou sloužit pouze symboly zachycující esenci (obecnost), ale důležité je postihnout především rozmanitost (existenci) objektů téže esence. Porozumění některým individuálním rysům existence může být pak celkem logicky usnadněno i detailnějšími popisnými jazykovými prostředky, jimiž vystihujeme haecceitas. Budeme-li například chtít prostřednictvím jazyka vysvětlit rozdíl mezi růží a fialkou, nevystačíme si pouze s obecnou kategorií květin, ale musíme využít i dalších jazykových prostředků k tomu, abychom od sebe tyto dvě květiny spolehlivě odlišili.

Přesto nám ale stále zůstává nezodpovězena otázka, zda naše pojmenování, například i výše uvedené názvy květin fialka a růže, skutečně odpovídají vnímané realitě. Protože tytéž květiny bychom mohli jednoduše pojmenovat jinak, pokud bychom se dohodli, že růžová není růžová, ale červená, anebo bychom si předem stanovili, že květinu pojmenujeme podle jiné přisuzované vlastnosti než barvy. Lze tedy nadále polemizovat, zda „existuje mezi formou jazyka a formou bytí

přirozená, nebo jenom konvenční souvislost.“⁶ Odpověď na tento problém hledali již sofisté, kteří vycházeli z ideje, že člověk vše posuzuje z pohledu vlastní subjektivity a dává tak realitě svá pojmenování. To, co označujeme slovy za realitu, jsou podle sofistů ve skutečnosti pouze naše dojmy ze světa, jimiž jsme se rozhodli vnímanou a prožívanou skutečnost označovat. V pojetí novověké filozofie *Immanuela Kanta (1724-1804)* bychom hovořili o individuálním fenomenálním světě, jehož poznání je nám dáno na rozdíl od skutečného (noumenálního) světa, jež přesahuje možnosti našeho rozumu. Pokud se tedy domníváme, že slovy označujeme realitu, z *Kantova* pohledu bychom prostřednictvím jazykových symbolů zřejmě spíše označovali pouze subjektivní skutečnost, kterou jsme si vytvořili v naší mysli, protože jinou, „objektivní“ realitu společnou všem bez rozdílu jsme doopravdy nikdy nepoznali, jelikož ta transcenduje jednotlivce a tím i meze jeho poznání a řeči.

Naopak *Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716)* prosazoval soulad mezi slovy a myšlením. *Leibniz* byl pro filosofii jazyka přínosný zejména svým pojetím monád, které můžeme chápat jako duchovní substance, jednotky, jež se liší stupněm své dokonalosti a „zřetelnosti obsahu jejich představy.“⁷ V zásadě lze zřejmě říci, že monády můžeme diferencovat podle toho, do jaké míry jsou poznatelné běžnou zkušeností a tím i popsitelné. Čím je monáda dokonalejší, tím hůře je poznatelná a popsitelná. Lépe zvládneme slovy vystihnout znaky konkrétního obrazce, například trojúhelníku, než charakterizovat monádu boha. Z tohoto důvodu poznání boha není „reprezentativní, nýbrž ryze intuitivní.“⁸ A protože monády jsou odstupňovány od nejdokonalejších k méně dokonalým, lidské monády jsou nedokonalé a hranice našeho

⁶Par. CASSIRER, ERNST. *Filosofie symbolických forem I. Jazyk*. Přel. Karel Berka.1. vyd: Praha: Oikoymenth, 1996, 302 s., ISBN: 80-86005-10-0, s. 69

⁷CASSIRER, ERNST. *Filosofie symbolických forem I. Jazyk*. Přel. Karel Berka.1. vyd: Praha: Oikoymenth, 1996, 302 s., ISBN: 80-86005-10-0, s. 79

⁸CASSIRER, ERNST. *Filosofie symbolických forem I. Jazyk*. Přel. Karel Berka.1. vyd: Praha: Oikoymenth, 1996, 302 s., ISBN: 80-86005-10-0, s. 79

rozumu omezené. Možnosti našeho myšlení jsou takto úzce vázány na systém symbolů, a tedy i na jazyk. „Místo s nějakým ryze intuitivním poznáním máme zde tedy co činit se slepým nebo symbolickým poznáním.“⁹ Z tohoto důvodu *Leibniz* usiluje o vytvoření univerzálního jazyka, kterým bychom dokázali přesně vystihnout objektivní realitu a dosáhnout logické souhry mezi označovaným (danou entitou) a označujícím (pojmem).

Jazyk jako důležitý nástroj poznání pojímali představitelé empiricko-senzualistické filosofie. Významným reprezentantem tohoto proudu byl *John Locke* (1632-1704). *John Locke* přišel s koncepcí idejí. Ideje v Lockově filosofickém myšlení můžeme chápat jako určité pojmy, které si utváříme v prvním případě v interakcích s vnějšími objekty, jimž pak dáváme názvy podle jejich neměnných a subjektivním vnímáním neovlivnitelných vlastností, ve druhém případě jako pojmenování skutečnosti, která je podmíněna naším subjektivním vnímáním skutečnosti a prožíváním. To, co ale považujeme za reálné a subjektivitou nepodmíněné, je ve skutečnosti stále subjektivní, protože poznání podstaty přesahuje možnosti lidského rozumu. Jména jsou tedy „znaky pojmů, nikoli znaky předmětů, jazyková pojmenování nikdy neslouží bezprostředně k vyjádření věcí samých, nýbrž vztahují se výlučně na ideje ducha, na vlastní představy mluvčího.“¹⁰

Pokud tedy jazykové znaky nezastupují reálné entity, ale veškeré ideje jsou pouze subjektivní, můžeme vůbec jazyk samotný považovat za objektivní? „Na tento problém reagoval *George Berkeley* (1685-1753).“¹¹ Z jeho známého výroku „Esse es percipi“ vyplývá, že pokud vnímáme určitý objekt a pojmenováváme jej, potom tento objekt logicky musí v našem vnímání reálně existovat. Nemůžeme hovořit o existenci, není-li

⁹CASSIRER, ERNST. *Filosofie symbolických forem I. Jazyk*. Přel. Karel Berka. 1. vyd: Praha: Oikoymenh, 1996, 302 s., ISBN: 80-86005-10-0, s. 79

¹⁰CASSIRER, ERNST. *Filosofie symbolických forem I. Jazyk*. Přel. Karel Berka. 1. vyd: Praha: Oikoymenh, 1996, 302 s., ISBN: 80-86005-10-0, s. 82

¹¹ Par. CASSIRER, ERNST. *Filosofie symbolických forem I. Jazyk*. Přel. Karel Berka. 1. vyd: Praha: Oikoymenh, 1996, 302 s., ISBN: 80-86005-10-0, s. 85

objekt skutečně vnímán. Těžko můžeme pro věci nepřístupné naší empirii vytvářet pojmy. Přesto se ale v jazyce setkáváme se slovy, jimiž označujeme entity, jejichž smyslové poznání nám bylo odepráno. Jak je to možné? Berkeley nachází vysvětlení v tom, že „některé vjemy nejsou dílem nás samotných, ale Boha, který je vnesl do naší mysli.“¹² Všechna pojmenování, která jazyk zná, by tedy podle Berkeleyho mohla být výsledkem aktivity subjektu, pokud ne lidské mysli, potom vznikají v mysli Boha. Jazyk tedy pojmenovává veškerou vnímanou realitu, která je vždy subjektivní, protože už z podstaty vjemu samotného vyplývá subjektivita.

S pojetím svých předchůdců do určité míry polemizoval jazykovědec *Wilhelm Won Humboldt* (1767- 1835), jenž zřejmě vytvořil určitou syntézu z jejich přístupů. Humboldt se snažil „zrušit oddělení individuálního a objektivního ducha a oprošťoval se od ideje, že jazyk lze odloučit od toho, co označuje, např. jméno nějakého člověka od jeho osoby.“¹³ V této koncepci Humboldt pravděpodobně navázal na *Friedricha Wilhelma Josepha Schellinga* (1775-1854), který zrušil rozlišování mezi subjektivitou a objektivitou, protože ty jsou vzájemně propojené a jedna existuje s druhou, a jedna rovněž podmiňuje existenci druhé. *Willhem Won Humboldt* pak tento *Schellingův* závěr aplikuje přímo na oblast dorozumívání. I v jazyce se podle *Humboldta* propojují prvek subjektivní s objektivním, protože „každý jazyk zachycuje povahu člověka, zároveň se ale subjektivita celého lidstva stává o sobě něčím objektivním.“¹⁴ Prostřednictvím slov tedy otevíráme světu svoji subjektivitu a proces porozumění, kterým se zabýval i *Hans Georg Gadamer* (1900-2002) ve své jazykové koncepci hermeneutické filosofie a který je tedy spíše procesem duchovním než objektivně-sdělovacím. Nesdělujeme objektivní skutečnost, jako spíše svůj subjektivní pohled

¹² Par. NOVOTNÝ, ZDENĚK. Jak (se) učit filosofii (alternativní učebnice pro gymnázia). 1.vyd: Olomouc, 2004, 143 s., ISBN: 80-7182-179-9, s. 66

¹³ Par. CASSIRER, ERNST. *Filosofie symbolických forem I. Jazyk*. Přel. Karel Berka. 1. vyd: Praha: Oikoymenth, 1996, 302 s., ISBN: 80-86005-10-0, s. 106

¹⁴Par. CASSIRER, ERNST. *Filosofie symbolických forem I. Jazyk*. Přel. Karel Berka. 1. vyd: Praha: Oikoymenth, 1996, 302 s., ISBN: 80-86005-10-0, s. 110

na ni, ale v procesu dorozumívání se ustaluje používání určitých jazykových prostředků, což vede k jejich objektivizaci, k vytváření obecně platných a objektivních jazykových systémů a norem. Hermeneutická filosofie by na tomto místě zřejmě hovořila o ustálených principech předporozumění podmiňujících naše chápání reality. Představitelé hermeneutiky si pravděpodobně správně uvědomovali, že právě jazykové konvence, v nichž žijeme, do značné míry ovlivňují lidský pohled na pozorovanou a prožívanou skutečnost a že naše subjektivita tedy není zcela oddělena od objektivního, a je jím naopak do určité míry formována. Jazykové pojetí Wilhelma von Humboldta takto můžeme zařadit do moderního proudu filosofické hermeneutiky.

3 DĚJINNÝ VÝVOJ HERMENEUTIKY

Počátky novodobé filosofické hermeneutiky můžeme spatřovat nejen v myšlení *Wilhelma von Humboldta*, ale také *Johanna Gustava Droysena (1808-1884)* a *Wilhelma Diltheye (1833-1911)* a také u dalších reprezentantů německé filosofie především z období romantismu. Základy hermeneutiky však nacházíme již v antice. V tomto období hermeneutika sloužila především k analýze textů, „termín herménus se objevuje u prvních interpretů Homéra, kteří usilovali o to, postihnout údajný skrytý smysl Íliady a Odysseie a převést jej do srozumitelnějšího jazyka.“¹⁵ Antická epocha charakteristická racionalitou pozvolna opouští mýtus, což vytváří podmínky nejen pro vznik gnoseologických disciplín, ale i hermeneutiky, která se snaží o objektivní zachycení poznatého. Záměrně zde hovoříme o zachycení poznatého a nikoli o popisu, protože „antická orientace řecké kultury na harmonii fyzické a duchovní dimenze člověka, jeho tělesnou dokonalost, vedla zřejmě k preferování mluveného slova jakožto bezprostředního výrazu lidské tělesnosti.“¹⁶ Nad interpretací textů tedy převládal výklad řečového projevu a rozvíjela se kultura dialogu „vycházející z přesvědčení o dialogické povaze pravdy a lidského poznání.“¹⁷ K protikladnému jevu dochází v období středověku, kdy se v souvislosti s budováním sítě klášterů rozvíjí vědění v nich a do popředí se ve vzdělaných vrstvách dostává znalost trivია. Zdůrazňována je především schopnost správně vyložit psaný text a „převládá dogmatická představa o možnosti jediného správného rozumění, respektive jediné správné textové interpretace, orientované na kanonizovaný text potvrzený autoritou církve.“¹⁸ Teprve v období

¹⁵ HROCH, JIŘÍ. *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Georgetown, 1997. 204 s. ISBN: 80-210-1709-0, 80-902197-6-4, s. 12

¹⁶ HROCH, JIŘÍ. *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Georgetown, 1997. 204 s. ISBN: 80-210-1709-0, 80-902197-6-4, s. 13

¹⁷ HROCH, JIŘÍ. *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Georgetown, 1997. 204 s. ISBN: 80-210-1709-0, 80-902197-6-4, s. 13

¹⁸ HROCH, JIŘÍ. *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Georgetown, 1997. 204 s. ISBN: 80-210-1709-0, 80-902197-6-4, s. 13

renesance a humanismu se hermeneutika vymaňuje z nadvlády církve a pozornost se v souvislosti s renesančním antropocentrismem pozvolna přesouvá k autorskému subjektu a osobnosti čtenáře. Protože renesanci charakterizuje do jisté míry návrat k antickému důrazu na rozumovost, „objevují se i pokusy o založení interpretace bible na vědecké metodě.“¹⁹

Hermeneutika se ještě silněji začíná opírat o vědecké principy poznání v době osvícenství. Tato epocha je charakterizována snahou odstranit tmářství a pověry a zdůrazňuje osvícení člověka racionalitou. Dosavadní postupy vycházející z církevní dogmatiky již bývají využívány „pouze při interpretaci textů náboženského charakteru a textů z období antiky.“²⁰

Vrcholnou etapu pro rozvoj hermeneutiky představuje následující období romantismu, které do určité míry neguje trend rozumovosti, jež byl typický pro hermeneutiku v předcházející epoše osvícenství. „Německý romantismus tak charakterizuje názor, že pouhý analytický rozum není schopen postihnout hloubku a mnohostrannost bytí.“²¹ Tuto tezi zřejmě částečně rozpracoval *Wilhelm von Humboldt*. Podle něj k tomu, abychom mohli poznat vnější strukturu, musíme nejdříve identifikovat vnitřní uspořádání. „Východiskem rozumění je tedy především naše schopnost postihnout vnitřní, imanentní strukturu zkoumaných útvarů.“²² Aby bylo možné rozumění, nevystačíme si pouze s racionalitou, ale musíme vyjít také z mimorozumových principů lidské psychiky, jako jsou například intuice a solidarita. A protože, jak už víme z předcházející kapitoly, řeč pro Humboldta představuje mezník mezi subjektem (člověkem) a objektem (přírodou), může být logicky také prostředkem odlišujícím nejen svébytný charakter každého člověka,

¹⁹ HROCH, JIŘÍ. *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Georgetown, 1997. 204 s. ISBN: 80-210-1709-0, 80-902197-6-4, s. 14

²⁰ HROCH, JIŘÍ. *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Georgetown, 1997. 204 s. ISBN: 80-210-1709-0, 80-902197-6-4, s. 15

²¹ HROCH, JIŘÍ. *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Georgetown, 1997. 204 s. ISBN: 80-210-1709-0, 80-902197-6-4, s. 17

²² HROCH, JIŘÍ. *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Georgetown, 1997. 204 s. ISBN: 80-210-1709-0, 80-902197-6-4, s. 21

ale i různorodých společenství lidí, což se pak odráží v rozmanitosti jazyků u jednotlivých národů.

Filosofie u Humboldta má tedy vycházet z řeči, protože právě řeč představuje nejdůležitější nástroj poznání člověka, ať už usilujeme o poznání objektivity nebo pochopení vlastní subjektivity. Na Humboldtovo chápání řeči jako klíčového nástroje rozumění posléze navazuje i jeden z vrcholných představitelů moderního hermeneutického myšlení *Hans Georg Gadamer* (1900-2002).

Hans Georg Gadamer, který se narodil 11. února roku 1900 v Marburgu a zemřel 13. března roku 2002 v Heidelbergu, „patřil k nejvýznamnějším německým filosofům 20. století.“²³ Gadamer vystudoval klasickou filologii, dějiny umění a filosofii. Vyučovali jej *Paul Natorp* (1854-1924) a *Nicolai Hartmann* (1882-1950) řadící se k proudu novokantovské marburské školy. Důležitý mezník pro Gadamera představovalo setkání s „Husserlovou fenomenologií a především s *Martinem Heideggerem* (1889-1976), pod jehož vedením se Gadamer r. 1929 habilitoval prací *Platónova dialektická etika*.“²⁴ Gadamer byl jmenován profesorem filosofie a vyučoval v Marburgu, Lipsku, Frankfurtu nad Mohanem a Heidelbergu. V Lipsku působil jako rektor, v Heidelbergu nastoupil do funkce vedoucího katedry filosofie, v níž nahradil svého předchůdce *Karla Jasperse* (1883-1969). Roku 1968 místo vedoucího katedry opustil a získal čestný titul emeritního profesora.

Ve svých dílech se Gadamer zabýval estetickou problematikou, což dokládá především jeho publikace *Aktualita krásného*. Umění jako hra, symbol a slavnost. V mnoha dílech se Gadamer zaobíral rovněž antickou filosofií a především stěžejní hermeneutickým tématem dějinného vědomí, v němž se zaměřil zejména na principy předporozumění ovlivňující naši interpretaci. Tuto oblast hermeneutické filosofie Gadamer podrobněji rozebral v publikaci *Problém dějinného*

²³ GADAMER, HANS-GEORG. *Člověk a řeč - výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikymen, 1999, 154 s, s.2

²⁴ GADAMER, HANS-GEORG. *Člověk a řeč - výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikymen, 1999, 154 s, s.2

vědomí. Hlavní přínos pro vytvoření ucelené teorie moderní hermeneutiky má *Gadamerovo* dílo *Pravda a metoda*, v němž *Gadamer* rozvinul motiv rozumění částečně zpracovaný již jeho předchůdcem *Martinem Heideggerem* (1889-1976). Publikaci *Pravda a metoda* spolu s další knihou *Člověk a řeč* lze chápat také jako neopomenutelné zdroje při studiu *Gadamerovy filosofie jazyka*.

4 JAZYKOVÝ ZNAK VE FILOSOFICKÉ KONCEPCI H. G. GADAMERA

Než přejdeme k pojetí jazykového znaku u *Hanse Georga Gadamera*, je nezbytné vymezit, kde se vzaly kořeny badatelské činnosti v této sféře, jak se daná vědní oblast rozvíjela a jak celkově ovlivnila filosofický pohled na jazykový systém.

Filosofií jazyka se zabývali již Indové při popisu sanskrtu. V souvislosti s rozvojem jazykovědy a filosofie symbolických forem narůstal rovněž zájem o jazykový znak. Postupně se začaly utvářet hlavní pilíře pro vznik sémiotiky (nauky o znacích všeobecně), za jejíhož zakladatel je považován *Ferdinand de Saussure* (1857- 1913). Chceme-li přesně definovat předmět sémiotiky, dojdeme k závěru, že „sémiotika se věnuje zkoumání všech znakových systémů, jako jsou například systémy dopravních značek, názorné mezinárodní značky v bankách nebo na letištích.“²⁵ Specificky jazykovým znakem se potom zabývá sémantika. *Saussurovo* sémiotické učení bylo z filosofického hlediska přínosné v tom, že vyvolalo spekulace, zda je oprávněné izomorfní pojetí, nebo svět může být dostatečně vnitřně rozdělen i bez existence jazyka. Odpověď na tuto otázku se snaží najít i *Hans Georg Gadamer*. Podle jeho stanoviska nemůžeme řeč zcela oddělit od existence, ani od nás samotných. *Gadamer* zde hovoří o takzvané nezpředměnitelnosti řeči. Z *Gadamerova* pohledu totiž řeč nelze chápat jako pouhý znakový systém, který mechanicky aplikujeme na skutečnost, s níž jsme konfrontováni, protože řeč se vyvíjí a mění v interakcích s touto

²⁵ČERNÝ, JIŘÍ. *Úvod do studia jazyka*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1998. 246 s. ISBN: 80-85839-24-5, s. 168

skutečností. „Proto ani žádný svět daný našemu subjektivnímu vnímání neexistuje vně řeči.“²⁶

Tato *Gadamerova* koncepce se zřejmě odráží i v jeho vztahu k symbolům. Symbol (nebo také znak) má pro *Gadamera* zástupný význam. Symbol reprezentuje určité vlastnosti, věci nebo děje a také upozorňuje na jejich existenci: „Je to upomínací střep, něco, podle čeho lze někoho poznat.“²⁷ Vztáhneme-li potom tuto tezi na jazyk, jazykové znaky rovněž reprezentují určité bytí. *Ferdinand de Saussure* sice došel k závěru, že jazyk a jeho znaky je sám o sobě beztvary (amorfní) a význam je utvářen až logickým spojením jednoho znaku s jinými, tím ale není vyvrácen fakt, že znak může odkazovat ke specifické existenci. Například písmeno „a“, zcela bezpochyby odkazuje k existenci vyslovené hlásky a. Poskládáme-li znaky do slov, která můžeme považovat za symboly jazyka, jakožto znakového systému, zjistíme, že slova, stejně jako obrazy a piktogramy, zastupují různorodé entity, ale zároveň jejich prostřednictvím nemůžeme postihnout veškeré jsoucí. Ne vše lze vyjádřit slovy. Obdobná tendence, jak si správně uvědomoval i *Gadamer*, funguje i v jiných sférách významu, například v uměleckém díle: „Umění vždy unikalo očekávání, že obsah smyslu lze postihnout pojmy.“²⁸ Přesto umělecké dílo vždy do určité míry odkazuje k bytí a k existenci člověka, stejně tak i symboly v jazyce. Umělecké dílo je bytím o sobě, ale zároveň je projevem bytí. A také, abychom věděli o díle, musíme sami existovat, být. Dílo pak odkazuje k bytí. Pokud je vážené, pak není zpravidla vážené pouze kvůli sobě samému, ale kvůli bytí, ke kterému poukazuje: „Tak například portrét reprezentativně představuje osobnost,

²⁶ Par. KONEČNÁ, MAGDALENA. *Řeč a rozumění. Poznámky k filosofické a teologické hermeneutice Gadamera, Ebelinga, Fuchse*. 1. vyd. Brno: Marek Konečný, 2007, 118 s. ISBN: 978-80-9035-16-9-1, s. 30

²⁷ GADAMER, HANS- GEORG. *Aktualita krásného. Umění jako hra, symbol a slavnost*. Přel. David Filip. 1. vyd. Praha: Triáda, 88 s., ISBN: 80-86138-48-8, s. 37

²⁸ GADAMER, HANS- GEORG. *Aktualita krásného. Umění jako hra, symbol a slavnost*. Přel. David Filip. 1. vyd. Praha: Triáda, 88 s., ISBN: 80-86138-48-8, s. 38

která již má určitou publicitu.“²⁹ Umělecké dílo pak nejenže reprezentuje určité bytí (například již zmíněnou osobnost), ale tato osobnost je na něm vyobrazena, nebo se podepisuje do jeho podoby, je jeho součástí. Slovy *Gadamera* „umělecké dílo nejen k něčemu odkazuje, ale to, k čemu odkazuje, vlastně i je.“³⁰

Obdobným způsobem, jakým *Gadamer* uvažuje o uměleckém díle, bychom mohli přemýšlet také o jazyce a tuto ideu na něj aplikovat. Kromě toho, že totiž jazyk reprezentuje jeho konkrétní uživatele, tak i jeho uživatelé se na něm svou existencí podílejí. Můžeme si uvést zcela konkrétní příklad s mateřským jazykem, kdy český jazyk zcela evidentně reprezentuje český národ (je jeho národním symbolem), ale zároveň český národ se svou existencí podílí na českém jazyce a na jeho podobě. Jazyk ani umělecké dílo však přitom nemusí odkazovat ke zcela konkrétnímu bytí, ale i k abstrakci. *Gadamer* si to dobře uvědomil, když dospěl k tezi, že „imitace neznamená napodobování něčeho předem známého, nýbrž představuje něco tak, aby to tímto způsobem bylo přítomné ve smyslové plnosti.“³¹ Prostřednictvím jazyka nebo obrazu totiž můžeme označovat i neurčité jevy, nepřípustné běžnému poznání, a tím je do jisté míry zpřístupnit naší zkušenosti. *Saussure* by tato abstraktní pojmenování definoval jako značková slova, která se od popisných liší tím, že neodkazují na svůj významový původ. Takže zatímco u substantiva lékař víme, že vzešlo ze slovesa léčit a slovo léčit vzešlo z pojmů lék a dojdeme tak alespoň k částečnému určení významového původu tohoto jména, u abstraktního substantiva bůh k určení jeho konotací stejným postupem nedojdeme. S obdobnou klasifikací jako *Saussure* potom do určité míry přichází *Charles Sanders*

²⁹GADAMER, HANS- GEORG. *Aktualita krásného. Umění jako hra, symbol a slavnost*. Přel. David Filip. 1. vyd. Praha: Triáda, 88 s., ISBN: 80-86138-48-8, s. 41

³⁰, GADAMER, HANS- GEORG. *Aktualita krásného. Umění jako hra, symbol a slavnost*. Přel. David Filip. 1. vyd. Praha: Triáda, 88 s., ISBN: 80-86138-48-8, s. 41

³¹, GADAMER, HANS- GEORG. *Aktualita krásného. Umění jako hra, symbol a slavnost*. Přel. David Filip. 1. vyd. Praha: Triáda, 88 s., ISBN: 80-86138-48-8, s. 42

Peirce (1839-1914). *Peirce* popisná slova vymezil jako indexy, abstrakta jako symboly. Zvukomalebná slova a obrazy pak řadil k ikonám.

V Gadamerově pojetí potom tato diferenciací dospívá k určité míře sjednocení. Veškeré pojmy (symboly), totiž odkazují k nějakému významu, bez ohledu na to, zda se jedná o konkrétní nebo abstraktní význam. To, co nelze postihnout symbolicky a jazykově, pro to nemáme pojmy a o tom ani nemluvíme. Zde se pak nabízí určitá paralela s *Ludwigem Wittgensteinem* a s jeho výrokem: „O čem nemůžeme mluvit, o tom je třeba mlčet.“³²

Z *Gadamerova* úhlu pohledu bychom tedy nebyli schopni jazykem zachytit veškerou realitu, ale vše, co dokážeme prostřednictvím symbolických forem postihnout, zřejmě podle *Gadamera* realitou je, bez ohledu na fakt, zda se jedná o objektivní, či subjektivní skutečnost. Tato *Gadamerova* koncepce proto snad částečně řeší i problém hranic jazyka, který v nauce o jazykovém znaku na dlouhou dobu otevřel *F. De Saussure*.

5 POJETÍ JAZYKA V HERMENEUTICKÉ FILOSOFII

Vyjdeme-li ze závěru předchozí kapitoly, že lidský jedinec používá jazyk k označení skutečností, které jeho prostřednictvím dokáže popsat, nabízí se logicky otázka, jestli bychom byli schopni stejně spolehlivě označit realitu, kdybychom vlastní mateřštinu plně neovládali. Odpověď by zřejmě zněla, že nikoli. Nemůžeme totiž sami dle své libovůle operovat s jazykem, dokud jej nemáme zcela osvojený a neumíme jej používat. Například kojeneček nezvládne slovy odmítnout dospělého, protože nedokáže mluvit: „Dokud si náležitě neosvojíme zacházení s nástroji, před něž jsme byli vrženi, o nějaké vlastní aktivitě (natož kdyby měla mít podobu výhrad či odmítání) nemůže být řeč.“³³ Jazyk je ale člověku dán, je pro něj něčím zcela přirozeným, jsme pro jazyk

³² Par. NOVOTNÝ, ZDENĚK. *Jak (se) učit filosofii (alternativní učebnice pro gymnázia)*. 1. vyd: Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2004, 143 s., ISBN: 80-7182-179-9, s. 116

³³ BERAN, ONDŘEJ. *Náš jazyk, můj svět*. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 2010, 422 s., ISBN: 978-80-7007-335-3, s. 226

předurčení. Abychom s ním však mohli aktivně manipulovat, musíme znát jeho zákonitosti, které si nevytváříme sami, ale seznamujeme se s nimi v interakci s jinými lidmi a přizpůsobujeme se jim: „Sám od sebe se člověk něčemu tak komplexnímu, jako je náš jazyk, nenaučí, a aby se byť i osamocený mohl stabilně orientovat ve světě, musí už předtím být vybaven tím, co do něj vložili druzí.“³⁴ Teprve pod vlivem této zkušenosti člověk začíná jazyk samostatně využívat ve vlastní prospěch i ve prospěch svého okolí. Při postupném osvojování zákonitostí jazyka, k čemuž dochází ve vzájemném kontaktu s jeho dalšími uživateli, je lidský jedinec do určité míry determinován vírou, že jeho pravidla, která téměř nekriticky přejímá, jsou správná. Tato primární víra pravděpodobně vyplývá z nedostatečné zkušenosti a reflexe. Jen velmi obtížně totiž budeme podrobovat jazykové zákonitosti kritickému zkoumání, když pravidla tohoto složitého systému ještě dostatečně neznáme.

Zde se nabízí určitá paralela s *Davidem Humem (1711-1776)* a jeho kauzálním pojetím. Pokud se podle *Davida Huma* subjekt poprvé setká s určitým jevem, nemůže vědět a vlastně ani neví, co jej vyvolalo a co po něm bude následovat a pouze o tom spekuluje. Teprve po opakované zkušenosti s pravidelnou následností určitých událostí člověk považuje první za příčinu a druhou za účinek a bez spekulací předvídá a očekává stejnou situaci, s jakou měl předchozí zkušenost. To ale neznamená, že po stejné příčině musí vždy následovat stejný účinek, a že kauzální vztah je apriorní. Pouze na základě naší subjektivní a dlouhodobější zkušenosti tuto aprioritu zpravidla předpokládáme. Obdobná zákonitost funguje i u jazyka. Tak, jako nedokážeme při prvním setkání s původcem děje předvídat jeho následek, nejsme schopni při prvotní zkušenosti s jazykem zcela přesně analyzovat jeho pravidla a užívat jich. A stejně jako je kauzální vztah v *Humově* pojetí vázán zkušenostně a nikoli apriorně, jsou zkušenostně vázány aktivní operace s jazykem. Základy či předpoklady k vytvoření jazyka jsou nám dány zřejmě apriorně, ale jeho

³⁴ BERAN, ONDŘEJ. *Náš jazyk, můj svět*. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 2010, 422 s, ISBN: 978-80-7007-335-3, s. 226

užívání a pravidla nikoli. A také, jestliže podle *Davidu Huma* je naše očekávání téhož účinku po téže příčině empiricky podmíněnou vírou, a po zkušenostech s konkrétním účinkem následujícím po konkrétní příčině tuto zkušenost nekriticky přejímáme a přenášíme i do budoucnosti, je i naše přijímání pravidel jazyka, (jak už bylo řečeno výše), podmíněno vírou, že jsou správná. Pokud potom s jazykem dále operujeme, jeho pravidla většinou nezpochybňujeme, naopak systému pravidel v domnění, že jsou daná apriorně, využíváme k dorozumívací činnosti a jazykovým hrám.

Prostřednictvím osvojeného jazyka, do něhož jsme byli vrženi, pak dokážeme nejen nahlížet na svět a chápat jej, ale také nazírat na sebe samotné, uvědomit si své já, sdílet sebe sama s druhými lidmi, skrze společnou komunikaci u nich najít porozumění a především se je také skrze jejich slova snažit pochopit. Jazyk tedy představuje nejen individuální princip, ale i princip spojující dohromady jednotlivce a celé skupiny. V pojetí hermeneutické filosofie je určitým „kruhem sounáležitosti“ mezi lidmi, utvářeným na základě jejich vzájemné komunikace. „Naše hermeneutické porozumění vlastní vrženosti je prostě takové, že jsme na světě, že mu nějak rozumíme a že zcela přirozeně jsme tu s druhými, kteří jsou s námi na jedné lodi společně sdíleného porozumění.“³⁵

Interakce s ostatními lidmi v pojetí hermeneutiků tedy nepředstavuje jen výsledek jazykové komunikace, ale také její determinantu. Přesvědčivým důkazem pro toto tvrzení jsou například takzvané vlčí děti vyrůstající mimo lidskou společnost. Vlčím dětem chyběl jazykový kontakt s ostatními lidmi, a proto se nikdy nenaučily mluvit; a přesto, že byly v pozdějším věku předány do péče člověka, vydávaly pouze skřeky a zvuky podobné vytí. „V jazyce, do něhož jsme vrženi, jsou tedy od počátku neodmyslitelně přítomni i druzí. Je zřejmé, že druzí jsou tu nutní, kdyby tu nebyli žádní druzí, nemohl bych se

³⁵ BERAN, ONDŘEJ. *Náš jazyk, můj svět*. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 2010, 422 s, ISBN: 978-80-7007-335-3, s. 227

žádnému jazyku naučit.“³⁶ Z tohoto důvodu je osvojování jazyka neodmyslitelně spojeno se sociálním kontaktem, z čehož také logicky vyplývá, že jazyk a jazykové porozumění se nejen utváří, ale rovněž zdokonaluje opakovanými střety s ostatními individui. „Druhým se v jistém smyslu musíme vždy teprve pracně snažit porozumět. Vždy již jsme s druhými a vždy již jim rozumíme a v jiném smyslu jim právě tak stále-ještě nerozumíme a klademe si například otázky, zda nám něco netají.“³⁷ Součástí hermeneutického porozumění je proto i naše vědomí, že nedokážeme zcela vyčerpávajícím způsobem pochopit všechny procesy, odehrávající se v mysli jiných subjektů, a že jim tedy v některých aspektech nerozumíme. Porozuměním tedy míníme i porozumění (pochopení) faktu, že zrovna někomu nerozumíme. Vlastním úsilím se pak prostřednictvím jazyka snažíme nedorozumění odstranit a klademe partnerovi v komunikaci nebo i sami sobě známou otázku „proč.“ Jazyk se tedy v hermeneutické filosofii úzce pojí s existencí, je vázán na naše bytí i bytí ostatních, proto podle hermeneutiků „naučit se jazyku znamená osvojit si životní formu bytí od počátku s druhými a mezi nimi.“³⁸ V koncepci hermeneutiků tak jazyk přestává být odlidštěným systémem, který pouze mechanicky aplikujeme na vnímanou skutečnost, a dostává zcela nový, autentičtější a našemu poznání přístupnější, rozměr.

³⁶ BERAN, ONDŘEJ. *Náš jazyk, můj svět*. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 2010, 422 s, ISBN: 978-80-7007-335-3, s. 229

³⁷ Par. BERAN, ONDŘEJ. *Náš jazyk, můj svět*. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 2010, 422 s, ISBN: 978-80-7007-335-3, s. 232

³⁸ BERAN, ONDŘEJ. *Náš jazyk, můj svět*. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 2010, 422 s, ISBN: 978-80-7007-335-3, s. 234

6 PROBLEMATIKA POROZUMĚNÍ A INTERPRETACE VE FILOSOFII HANSE GEORGA GADAMERA

Zaměříme-li se ve filosofickém myšlení *H. G. Gadamera* na problematiku jazykového porozumění, je nezbytné vymezit základní principy, které jsou východiskem pochopení řečových i psaných projevů. K nejdůležitějším předpokladům porozumění podle *Gadamera* patří shoda mezi účastníky jazykového sdělení. K dosažení této shody je nezbytné si v komunikaci dokázat přiznat, že naše soudy mohou být relativní: „Aby se různé strany shodly ve svých stanoviscích, musí si uvědomit dílčí povahu vlastního pohledu.“³⁹ *Gadamer* zde možná do určité míry rozvíjí tezi *Protágora z Abdéry (480-410 př. n. l.)*, podle něhož je měrou všech věcí člověk, a proto všechny jím vynesené závěry nelze považovat za absolutní a naprosto objektivní. Tím, že dokážeme přijmout vlastní soudy jako relativní, budeme schopnější naslouchat názorům ostatních jedinců a dospějeme tak k lepšímu vzájemnému porozumění. Obdobnou zákonitost můžeme vztáhnout i na písemná sdělení. Oprostíme-li se od relativních činitelů vytvářejících bariéry, budeme schopni vidět text takový, jaký opravdu je, a snadněji z něj posléze vyvodíme autorský záměr. Položme si však otázku: které činitele lze považovat za relativní?

Jako relativní činitel můžeme například chápat náš náhled na starší texty v případě, že tento náhled bude negativní. V takové situaci se předpojatost vůči starším textům zcela určitě odrazí i v subjektivním pohledu interpreta na dílo. Pokud se však při výkladu textů dřívějšího data oprotí od své subjektivní averze vůči nim a naopak se pokusí o pochopení sděleného, pravděpodobně mnohem lépe pronikne k jejich podstatě, než kdyby podrobnější studium rovnou pro svůj negativní postoj zamítl. Proto „vzorem pro hermeneutiku je vzájemné porozumění,

³⁹ Par. GADAMER, HANS GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5, s. 7

k němž se dospívá ve vztahu mezi já a ty. Porozumět textu připouští tutéž možnost dokonalého připodobnění jako porozumění tobě.“⁴⁰

Kromě shody mezi mluvčím (autorem) a recipientem (čtenářem) porozumění podstatně ovlivňuje aspekt časovosti. I sdělení nebo dílo dávno minulé může být právě teď aktuální a pro dnešní dobu stále nějak přítomné a tím i srozumitelnější. Tuto tezi lze demonstrovat například na nejznámějších spisech domácí i zahraniční literatury. Mnohé z nich svými myšlenkami přesahují dobu a dodnes jsou vyhledávané a čtenářům přístupné, a ty z nich, které pro svoji jazykovou složitost nebo specifický dobový charakter dnešní čtenáři v knižní podobě příliš nevyhledávají, přetrvávají často ve formě filmových adaptací, či muzejních expozic připomínajících autora a jeho dobu a zanechávají tak po sobě „nesmazatelnou stopu.“ A stejně tak i běžná ústní sdělení stojící mimo oblast umělecké literatury (tedy i mimo ústní lidovou slovesnost) si často dokážeme na dlouhou dobu zapamatovat, zpětně si je vybavit a uvést je do kontextu současnosti, obzvláště měla-li pro nás důležitý citový význam. Ačkoli se tedy při četbě starého textu nebo při vzpomínce na určitou komunikační situaci vracíme do minulosti, hledáním významů sdělení pro naši současnost text nebo slovní vyjádření zpřítomňujeme, v dané chvíli je minulé sdělení jakoby s námi a my jsme právě teď při jeho výkladu začleněni v něm, slovy *Gadamera* jsou „text a interpretace absolutně současní a je pak velké vítězství filologické metody uchopit minulý duch jako přítomný.“⁴¹

Veškeré informace získané prostřednictvím jazykového kódu tedy podrobujeme kritické analýze tak, abychom pochopili průvodní okolnosti jejich vzniku a příčiny vedoucí k jejich současné podobě. Interpretaci však nemůžeme spojovat pouze se sférou jazyka, protože ve skutečnosti výklad zasahuje do všech oblastí života: „Interpretace, jak jí dnes rozumíme, se netýká jen textů a slovní tradice, nýbrž vztahuje se na

⁴⁰GADAMER, HANS GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5, s. 23

⁴¹, GADAMER, HANS GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5, s. 23

všechno, co nám historie podává, tak budeme mluvit třeba o interpretaci historických událostí, interpretaci duchovních a mimických výrazů.“⁴² Na druhou stranu, bez ohledu na fakt, že interpretace se nemusí dotýkat pouze jazyka, výklad určitých situací je sám o sobě zpravidla jazykový. Interpretujeme-li například zamračenou tvář jako výraz hněvu, činíme tak většinou jazykově, a to buď přímo, když někomu jinému sdělíme, že dotyčný se hněvá, nebo se slovy přímo zamračeného jedince zeptáme, proč se hněvá, případně ho vyzveme, aby se hněvat přestal. Než totiž někomu jen na základě výrazu jeho obličeje položíme otázku, proč se hněvá, tak to s největší pravděpodobností učiníme až poté, když z jeho mimiky odhadneme, že se vůbec hněvá a že třeba není jen smutný. Anebo ve výše uvedeném případě můžeme učinit jazykovou interpretaci i nepřímou, kdy sami v sobě vedeme skrytý monolog o tom, jaké pohnutky vedly daného člověka ke zlobě. I v případě skrytého monologu je interpretace jazyková, ačkoli není přítomen veřejný verbální projev, protože k tomu, abychom mohli sami se sebou hovořit ve vlastním jazyce, musíme rovněž znát alespoň některé výrazy z jeho slovní zásoby a ovládat řeč v něm. Proto také, jsme-li Češi a trávíme v České republice prakticky celý svůj život, nevedeme asi vnitřní monology v čínštině, ale v českém jazyce, který je naší mateřštinou.

Kromě toho, že interpretace bývá většinou jazyková a spojená se sémantickými principy, její neoddělitelnou součástí tvoří logické a praktické postupy, proto „všechna porozumění se nakonec redukují na společné jádro nějakého já vím, jak na to, tj. na nějaké porozumění sobě ve vztahu k něčemu jinému.“⁴³ Dalším předpokladem porozumění jsou tedy určité vazby, vzniklé buď mezi jednotlivými subjekty, mezi subjektem a objektem, nebo mezi jednotlivými komponenty téhož objektu. Například chceme-li pochopit větu nebo řečové sdělení, musíme nejprve porozumět slovům, z nichž se vyjádření skládá, a také vzájemnou

⁴²GADAMER, HANS GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5, s. 8

⁴³ GADAMER, HANS GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5, s. 26

provázanost verbálních jednotek. V hermeneutice *Gadamera* jde o „kruhový vztah mezi celkem a jeho částmi, kdy význam předjímaný celkem se chápe z jeho části, ale jen ve světle celku nabývají části své objasňující funkce.“⁴⁴ Vztáhneme-li danou myšlenku na jazyk, objasňující funkcí zde míníme zřejmě kontext, protože jedno slovo jakožto část v různorodých celcích (větách) může mít v těchto větách rozdílné významy, a teprve v rámci konkrétního celku (věty) tyto významy částí (slov) vyplynou a jsou blíže specifikovány. Celek však *Gadamer* asi chápal nejen formálně (jako větu coby formální jednotku tvořenou dílčími komponentami nebo text utvářený vzájemnou kohezí jeho vět), ale celkem mínil pravděpodobně i složku autorského subjektu díla. Z tohoto důvodu „porozumění může vzejít jen z nějakého celku tvořeného nejen objektivními činiteli, ale na prvním místě autorovou subjektivitou.“⁴⁵

Při výkladu určitého jazykového sdělení se však zaměřujeme nejen na ně samotné, na jeho formální komponenty a na osobnost jeho adresáta či autora, ale také vycházíme z vlastní subjektivity. Pro porozumění je podstatné, do jaké míry dokážeme vyjádření pochopit my v naší individualitě a jak si na základě všech myšlenkových operací utváříme prvotní představu o napsaném či vyřčeném a jakým způsobem tuto ideu pak v závislosti na následujících zkušenostech upravujeme. *Gadamer* zde přichází s tvrzením, že „porozumět věci není nic jiného, než vypracovat nějaký projekt, dokud se nevyklube první interpretace, která nahradí předjímané koncepty přiměřenějšími.“⁴⁶ Porozumění proto nepředstavuje jen pasivní operaci, v jejímž průběhu bezvýhradně přijímáme přijaté informace. Naopak akt pochopení a výkladu spojujeme s aktivitou subjektu, jež přijatá sdělení nejen vyhodnocuje, ale vybírá z nich pouze

⁴⁴GADAMER, HANS GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5, s. 40

⁴⁵GADAMER, HANS GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5, s. 41

⁴⁶ GADAMER, HANS GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5, s. 43

to, s čím se dokáže ztotožnit: „Pochopit to, co se mi říká, ještě neznamena to schválit. Prakticky se nemůže stát, abych bral výroky druhého na vědomí a přitom se necítil vyzván zaujmout k nim své stanovisko. Kdykoli někoho posloucháme, nebo čteme nějaký text, vždycky rozlišujeme mezi možnými smysly - tj. těmi, jež my za možné pokládáme a odmítáme všechno, co se nám zdá být předem absurdní.“⁴⁷ Aby tedy mohlo k porozumění vůbec dojít, musí subjekt považovat informace předávané prostřednictvím řeči nebo písma za dostatečně smysluplné a zřetelné a předem k nim takto přistupovat: „Intence číst nějaký text už v sobě vždycky zahrnuje, že tento text pokládáme za koherentní.“⁴⁸ Jde potom především o srozumitelnost formálně-jazykovou, sémantickou a v neposlední řadě i komunikační, přičemž jazyková a významová zřetelnost je předpokladem té komunikační. Až po důkladném pochopení formální a sémantické stránky textu můžeme snáze odhalovat komunikační záměr mluvčího, tedy skutečnost, jaké poselství nám chtěl komunikant svým vyjádřením předat, k čemu nás chtěl vybídnout a před čím naopak varovat. Na tomto místě *Gadamer* doslova uvádí myšlenku, podle níž „předjímání dokonalé koherence předpokládá, že text nám podává samu pravdu, a že v odvozeném smyslu rozumíme záměru druhého.“⁴⁹

Abychom však jazykové kódy dešifrovali, nestačí nám pouze těmito kódům porozumět, ale také je nezbytné odstranit některé bariéry bránící pochopení. Za tyto překážky považujeme především neopodstatněné předsudky. Již renesanční filosof *Francis Bacon* (1561-1626) upozornil na idoly, jež nám znemožňují od nežádoucích předpojatostí oproštěný pohled na realitu. Touto teorií idolů pak možná částečně předjímal *Gadamer*. *Gadamer Baconovo* pojetí zřejmě dále rozvinul, když si

⁴⁷GADAMER, HANS GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5, s. 45

⁴⁸GADAMER, HANS GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5, s. 47

⁴⁹GADAMER, HANS GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5, s. 48

uvědomil, že až v momentě, kdy se zbavíme idolů, budeme schopni lépe přijmout alternativy a naše poznatky i soudy se stanou dokonalejšími, čímž se posléze zvýší naše šance na skutečné porozumění: „Z porozumění je třeba odstranit předsudky, aby se jiná vidění tradice mohla uplatnit, tedy se něco dalo pochopit jako jiné.“⁵⁰ *Gadamer* však šel ve svém pojetí předsudků ještě dále, rozlišil předsudky, které jsou naopak pro porozumění žádoucí, od těch nadbytečných. Žádoucí předsudky v *Gadamerově* pojetí můžeme chápat jako podstatné prekoncepty našeho poznání. Příkladem takového žádoucího předsudku je třeba naše bezvýhradné přijetí faktu, že součet čísel jedna a jedna je roven číslu dvě. Přijetí tohoto prekonceptu patří k nezbytným základům studia matematiky. Nežádoucí předsudky jsou naopak ty, které naše porozumění zkreslují a brání mu škodlivým způsobem.

Shrneme-li *Gadamerovy* teze, dospějeme k tomu, že právě odstraněním nežádoucích pověr a uplatněním žádoucích předpokladů, úsilím o nalezení kompromisu při recepci díla i při běžné řečové komunikaci, pochopením vzájemné provázanosti jazyka a složek jazykových vyjádření a zaujímáním kritických stanovisek k textu při současném zachování kladného přístupu k jazykovým sdělením, teprve tím vším můžeme podle *Gadamera* dosáhnout skutečného aktu porozumění. Porozumění, ačkoli je spojováno především s jazykem, proto u *Gadamera* získává širší význam a váže se kromě lingvistické oblasti také ke sféře sociálně-etické, kulturní a v neposlední řadě i filosofické.

7 ŘEČ V OBECNÉM KONTEXTU HERMENEUTICKÉ FILOSOFIE

Chceme-li se zabývat řečí tak, jak je pojmána hermeneutickou filosofií, musíme si nejprve položit otázku: co je to řeč? Čím se liší od jazyka a jaké vazby ji naopak s jazykem spojují? Řeč v širším slova smyslu můžeme chápat jako „lidskou schopnost, jako aktuální mluvení samo, to, co a jak se říká, případně co se mluvením (v řádu ilokuce

⁵⁰ GADAMER, HANS GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5, s. 50

a perlokuce) koná.“⁵¹ Řeč je tedy úzce spjata s existencí člověka, v řeči dochází k upřesňování jazykového sdělení. Napíšeme-li například větu: „Půjdeš tam?“, uvedené sdělení může mít funkci otázky, avšak i výzvy. Nicméně ze samotného grafického projevu v daném případě nerozlišíme, zda se jedná o větu tázací nebo výzovou. Pokud ale výše napsanou větu vyslovíme prostřednictvím řeči, jsme schopni na základě intonace v proudu mluvy poznat, jaká byla ilokuční (to znamená komunikační) funkce sdělení.

Prostřednictvím řeči tedy umíme rozluštit význam jazykových sdělení a jejich komunikační ukotvení, ale tatáž zákonitost neplatí naopak, protože nedokážeme zcela komplexně dešifrovat řeč skrze jazykový systém. K tomuto závěru dospěl také *Ferdinand de Saussure*, který v *Kursu obecné lingvistiky* uvádí, že zatímco „jsou znaky jazyka takříkajíc hmatatelné a písmo je může fixovat v konvenčních obrazech, akty mluvy by ve všech detailech bylo nemožné fotografovat.“⁵² Z tohoto důvodu se nemůžeme zcela spokojit s tvrzením, že jazyk zcela přesně odpovídá řeči. Jisté však je, že řeč naopak s jazykem koresponduje a je na něm do značné míry závislá. Proto také příslušníci různorodých jazykových rodin hovoří odlišnou mluvou. Závislost řeči na jazyce se potom odráží i v procesu učení jazyku, a to tak, že „dítě, které se učí mluvit, si osvojuje vždy primárně řeč, nikoli jazyk, což neznamena, že si neosvojuje systémově jazykové vlastnosti řeči - děje se to ovšem neuvědomovaně, nereflektovaně a spontánně v souvislosti s poznáváním světa přímo v modu řeči.“⁵³ Gramatický, lexikální, syntaktický, fonetický, morfologický a sémantický systém mateřského jazyka si tedy osvojujeme zcela přirozeně tím, že komunikujeme se svým okolím,

⁵¹ VAŇKOVÁ, IRENA. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy v Praze, 2007, 312 s., ISBN: 978-80-246-1122-8, s. 97

⁵² SAUSSURE, FERDINAND- DE. *Kurs obecné lingvistiky*. Přel. František Čermák. 3. vyd. Praha: Academia, 2007, 487 s., ISBN: 978-80-200-1568-6, s. 51

⁵³ Par. VAŇKOVÁ, IRENA. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy v Praze, 2007, 312 s., ISBN: 978-80-246-1122-8, s. 101

a když se naučíme posléze bez potíží dorozumívat s ostatními, při běžné komunikaci užíváme tohoto systému s naprostou samozřejmostí.

H. G. Gadamer ve své hermeneutické koncepci danou zákonitost označuje jako „bytosné sebezapomnění řeči charakterizované tím, že si jen zřídkakdy řeč v běžné situaci hovoru uvědomujeme, a pokud ano, tak většinou jen tehdy, když se zadrhneme v proudu hovoru a hledáme vhodné vyjádření.“⁵⁴ Řeč a užívání jejích pravidel formulovaných v jazyce je proto zcela spontánním aktem. „Gadamer zde přirovnává řeč ke hře - stejně jako pro řeč i pro hru jsou charakteristická určená i neurčená pravidla.“⁵⁵ Na tomto místě se nám nabízí srovnání s L. Wittgensteinem, který rovněž jazyk považoval za určitou hru s vymezenými zákonitostmi.

Avšak prostřednictvím mluvy reagujeme nejen na aktuální situaci, ale také na minulé významy a na dřívější sdělení formulovaná písemně. Skrze naši řeč jednotlivá sdělení a události komentujeme způsobem vlastním naší individualitě, čímž je obohacujeme o zcela nové, subjektivně přiřazované významy a takto předchozí vyjádření do určité míry modifikujeme. Podle hermeneutických filosofů „mluvíce a žijíce řečově vlastně vždy navazujeme na ono již řečené, částečně je proměňujeme a zároveň umožňujeme jeho další existenci.“⁵⁶

Je-li potom řeč spojena s tím, že ji jako lidé užíváme, musí být závislá nejen na jazyce, ale i na našem bytí. Z tohoto důvodu řeč, kterou po staletí nikdo neužívá, zanikne, ačkoli formální jazykový systém přetrvává. Například jsme schopni identifikovat staroslověnský text, a máme-li příslušné jazykové vzdělání, tak jej i přečteme a snad pochopíme alespoň částečně jeho smysl, a děje se to tak, přestože staroslověnská řeč již na našem území v podstatě zanikla a neexistuje

⁵⁴ Par. VAŇKOVÁ, IRENA. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy v Praze, 2007, 312 s., ISBN: 978-80-246-1122-8, s. 102

⁵⁵ Par. KONEČNÁ, MAGDALENA. *Řeč a rozumění. Poznámky k filosofické a teologické hermeneutice Gadamera, Ebelinga, Fuchse*. 1. vyd. Brno: Marek Konečný, 2007, 118 s. ISBN: 978-80-9035-16-9-128, s. 28

⁵⁶ VAŇKOVÁ, IRENA. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy v Praze, 2007, 312 s., ISBN: 978-80-246-1122-8, s. 102

snad nikdo, kdo by dnes hovořil čistě staroslověnsky. Proto řeč na rozdíl od jazyka na základě tvrzení *H. G. Gadamera* nemůžeme „od sebe samých oddělit a postavit ji před sebe jako objekt.“⁵⁷ To se odráží i v odlišném přístupu mezi studiem jazyka a osvojováním řeči. Zatímco řeč nemůžeme studovat zcela izolovaně, jazyk, jak už vyplynulo z příkladu výše, takto studovat můžeme, bez ohledu na to, zda se v něm dorozumíváme. Tuto tezi nakonec potvrdil i *F. De Saussure*, když v Kursu obecné lingvistiky uvedl, že „na rozdíl od mluvy je jazyk objekt, který lze studovat odděleně, protože mrtvými jazyky sice již nemluvíme, ale jejich jazykový organismus si můžeme osvojit velmi snadno.“⁵⁸

Pokud řeč závisí na existenci jazyka i lidského subjektu a skrze mluvu získáváme představu o zákonitostech naší mateřštiny, logicky nemůže být řečová komunikace jednosměrná. Od koho bychom se pak v proudu řeči učili jazyková pravidla, když nám nejsou přirozeně dána již v okamžiku narození? Proto tento specifický dorozumívací proces předpokládá přirozeně více účastníků, minimálně však dva. Tam, kde *F. De Saussure* hovoří o „okruhu mluvy předpokládajícím alespoň dva jedince, nutné k tomu, aby tento okruh byl úplný“⁵⁹, *Gadamer* přichází s termínem „nepřipoutanosti k já.“⁶⁰ Řeč v jeho koncepci má kolektivní charakter, zatímco podle existencialistů spíše v řeči vedeme na sobě nezávislé monology, což do jisté míry popírá *Gadamerovu* podstatu mluvního projevu. Tento problém však nezůstává v *Gadamerově* koncepci nedořešen, protože ačkoli vedeme vnitřní monolog, podle hermeneutiků mluvíme vlastně s někým; tím někým jsme v daném případě my samotní, naše nitro, v mluvním procesu tedy nezůstáváme nikdy zcela osamoceni.

⁵⁷ VAŇKOVÁ, IRENA. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy v Praze, 2007, 312 s., ISBN: 978-80-246-1122-8, s. 103

⁵⁸ SAUSSURE, FERDINAND- DE. *Kurs obecné lingvistiky*. Přel. František Čermák. 3. vyd. Praha: Academia, 2007, 487 s., ISBN: 978-80-200-1568-6, s. 51

⁵⁹ Par. SAUSSURE, FERDINAND- DE. *Kurs obecné lingvistiky*. Přel. František Čermák. 3. vyd. Praha: Academia, 2007, 487 s., ISBN: 978-80-200-1568-66, s. 48

⁶⁰ Par. VAŇKOVÁ, IRENA. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy v Praze, 2007, 312 s., ISBN: 978-80-246-1122-8, s. 103

Skrze řeč pak podle *Gadamera* postihneme vše lidské. I mlčení představuje jistý druh promluvy, rovněž v něm je obsažen určitý druh řeči. Mluvní pauzou například dáváme partnerovi v komunikaci signál, že jsme zaskočeni, že nevíme, co bychom dodali, nebo že se nechceme k vyslovenému tématu vyjadřovat. „Řeč *Gadamer* chápe jako univerzální princip, mluva zahrnuje všechno, není nic nevyslovitelného, i vyslovené nakonec odkazuje na nevyslovené, na kontext, k němuž se vztahuje, takže každý rozhovor má v sobě jakousi vnitřní nekonečnost.“⁶¹ I po zjevném skončení rozhovoru může následovat u jeho účastníků skryté pokračování, když jeho průběh prostřednictvím řeči sami pro sebe zpětně vyhodnocují.

V centru zájmu hermeneutiky tedy nestojí jazyk jako takový, ale řeč integrovaná do kontextu doby v různých podobách (grafické a zvukové), jako jeden ze svébytných projevů jazyka. „Je to dáno zřejmě řečovou prapodstatou hermeneutiky, která se vyvíjela právě v souvislosti s texty a také odkazem na pojetí antické řecké filosofie, pole něhož hermeneutika představuje učení o logu (slovu), přičemž logos slouží jako podmínka možnosti rozumění.“⁶²

8 VZTAH MLUVENÉ A PSANÉ ŘEČI A JAZYKOVÝ OBRAZ ŘEČI V HERMENEUTICKÉM POJETÍ HANSE GEORGA GADAMERA

Jestliže jsme v předchozí kapitole dospěli k závěru, že slovo představuje podmínku rozumění, můžeme jazyk a tedy i řeč, která je nejdůležitějším nástrojem jazyka, chápat jako stěžejní princip porozumění, bez ohledu na fakt, zda se jedná o řečové sdělení podávané ústně, nebo písemně. Hermeneutika však nevymezuje jen podmínky rozumění, ale zabývá se i vztahy mezi jeho jednotlivými aspekty. K těmto aspektům v rámci jazyka řadíme rozumění probíhající

⁶¹ Par. VAŇKOVÁ, IRENA. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy v Praze, 2007, 312 s., ISBN: 978-80-246-1122-8, s. 104

⁶² Par. KONEČNÁ, MAGDALENA. *Řeč a rozumění. Poznámky k filosofické a teologické hermeneutice Gadamera, Ebelinga, Fuchse*. 1. vyd. Brno: Marek Konečný, 2007, 118 s. ISBN: 978-80-9035-16-9-128, s. 22-23

na základě mluvené a psané řeči. Interakcemi mezi mluvenou a psanou řečí a jejich postavením v procesu rozumění se v hermeneutické filosofii zabýval i *H. G. Gadamer*.

Gadamer ve vztahu mezi mluvenou a psanou řečí dospěl k závěru, že to, co nebylo vyřčeno prostřednictvím mluvy (tj. vykonáno řečí), může být sděleno písemně. Proto „v písmu dochází k oddělení řeči od jejího výkonu.“⁶³ Řeč zde není vykonána řečí, ale písmem, které sice představuje určitý druh promluvy, avšak tato promluva se od původní mluvené řeči v mnohém liší. Převedení mluveného sdělení do textové formy je ale významné, jelikož umožňuje lépe zachovávat a předávat tradici, takže „idealita slova vyzvedává vše řečové nad konečné a pomíjivé určení.“⁶⁴ Abychom však mohli minulému sdělení porozumět, stále si s písmem nevystačíme a musíme jazykové znaky dokázat transformovat do vlastní řeči. Písmem totiž nelze vyjádřit tolik odstínů jako řečí, písmo do určité míry limituje možnost porozumění, jelikož škála emfaticko -emocionálních prostředků a nástrojů členících text je bezpochyby širší v mluvené komunikaci než v psané. Z tohoto důvodu *Gadamer* došel k tezi, že „písemnost představuje sebeodcizení“⁶⁵, takže „vše psané je svého druhu odcizená řeč a vyžaduje proměnu znaků zpět do řeči a smyslu.“⁶⁶

Na druhou stranu, ačkoli nejsou možnosti písma vyčerpávající, představují jazykové znaky prostředek rozšiřující duchovní dimenzi řeči. Je to dáno tím, že písemnému sdělení přikládáme na základě naší reprodukce textu různé významy a současně jsme do značné míry nezávislí na vnějších okolnostech zasahujících subjekt tak, že naše stanoviska se stávají autonomnějšími a pevnějšími. Jinými slovy, podle

⁶³ GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6 , s. 336

⁶⁴ GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6 , s. 336

⁶⁵ GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6 , s. 336

⁶⁶ GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6 , s. 338

Gadamera „v písmu nabývá řeč své opravdové duchovnosti, neboť ve vztahu k písemnému podání dosáhlo rozumějící vědomí své plné suverenity.“⁶⁷ A také „v písemnosti je smysl přítomen čistě pro sebe, zcela oddělený od všech emocionálních momentů výrazu.“⁶⁸ Výhoda psané řeči tedy podle *Gadamera* obecně spočívá v oddělenosti od všech psychologizujících vlivů. Proto pokud *Gadamer* hovoří o rozumění ve vztahu k textu, tj. ke sdělení, jež byla převedena do soustavy znaků identifikovatelných čtením, nepojímá pochopení psaného citově: „i kdyby se překladatel sebevíc vžil a vcítil do svého autora, není překlad pouhým vzkříšením původního duševního pochodu pisatele, nýbrž napodobením textu, které je vedeno porozuměním tomu, co se v něm říká.“⁶⁹ Z tohoto důvodu se obligátně kladená otázka, co chtěl básník svým sdělením říci, jeví *Gadamerovi* jen jako málo opodstatněná, protože jaké byly pohnutky autora psané řeči, nevíme. Mnohem důležitější úlohu má spíše zamyšlení nad tím, jaké skutečnosti k nám promlouvají z textu samotného. Chceme-li pak tyto skutečnosti zachytit, musíme se oprostit v procesu rozumění od všeho pomíjivého. Za pomíjivý *Gadamer* považoval například dobový kontext, protože ve skutečném porozumění nic jako dobový kontext reálně neexistuje, ten si utváříme sami jako zbytečnou hranici bránící pak našemu pochopení: „Neboť co znamená soudobost? Předvčerejší posluchači stejně jako posluchači z pozítří pokaždé patří k těm, k nimž se hovoří jako k současníkům.“⁷⁰

Jazyk, ať už se jedná o jeho užití v psané nebo mluvené řeči, tedy nevytváří podle *Gadamera* omezení sám o sobě, ale tyto meze konstituuje až člověk v aktu komunikace, v němž také činí opak, a jím

⁶⁷GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 337

⁶⁸GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 338

⁶⁹GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 333

⁷⁰GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 340

(subjektem) dříve stanovené hranice jazyka v řeči ruší: „Pokud má tedy jazyk překračovat své meze, znamená to, že v našem kontextu řeči může své meze překračovat i člověk, resp. že veškeré toto překračování mezí se děje jeho prostřednictvím.“⁷¹ Tím, že jazyk v řeči představuje univerzální princip svou neohraničeností a možností být sdílen velkým množstvím osob, nás jakožto jedince přesahuje: „Jazyk je natolik univerzální, že umožňuje komunikaci a dialog, tedy transcendenci.“⁷² Chápání jazyka jako obecného transcendentního principu do určité míry nabízí srovnání s pojetím časoprostoru u *I. Kanta*. Tak, jako je všem lidem společná podle *Kanta* časoprostorovost (všichni jsme schopni si vnímanou skutečnost uspořádat do časových a prostorových vztahů), téměř všichni lidé kromě času a prostoru sdílejí také jazyk a jeho prostřednictvím popisují vnímanou realitu a vztahy mezi jejími částmi. Čas a prostor pak podle *Kanta* v jeho podstatě samotné nikdy nepoznáme, pouze je nám všem společný, je tedy sám o sobě nepoznatelným a univerzálním principem transcendujícím kognitivní a empirické možnosti individua. Obdobná zákonitost pak platí i pro jazyk a řeč, i jazyk (jehož projevem je řeč) chápeme jako univerzální princip sdílený všemi lidmi, jenž ve své obecnosti přesahuje jednotlivce. Nepoznáváme proto jazyk jako takový v jeho prapodstatě, ale spíš konkrétní projevy jazyka v řeči.

Jednotlivé výrazy jazyka však nevyhodnocujeme přímo v průběhu řečového aktu, ale až po jeho skončení. V našem přirozeném jazyce hovoříme naprosto spontánně, a teprve po uplynutí hovoru jej my samotní, nebo ještě častěji jiné subjekty, pečlivě sledující náš hovor, posoudí a vymezí například, zda bylo v komunikaci užito převážně spisovných, či nespisovných nástrojů, nebo prostředků dialektu a zpětně rovněž zváží jejich vhodnost vzhledem ke komunikační situaci.

⁷¹ VAŇKOVÁ, IRENA. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy v Praze, 2007, 312 s., ISBN: 978-80-246-1122-8, s. 112

⁷² VAŇKOVÁ, IRENA. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy v Praze, 2007, 312 s., ISBN: 978-80-246-1122-8, s. 114

„Nacházíme-li se uvnitř řeči, jakožto dění, jsme mimo její reflexi.“⁷³ Až s odstupem času skrze mluvu hodnotíme řeč a doslova tak naši řečí hovoříme o aspektech řeči. „Součástí jazykového obrazu světa je tedy rovněž jazykový obraz jazyka, z jiné strany vzato naivní lingvistika.“⁷⁴

Prostřednictvím řeči (v mluvené i psané podobě) však řeč samotnou hodnotili nejen jazykovědci, ale i mnozí filosofičtí myslitelé již od dob starověku. Problematika řeči, jejích vlastností, aspektů, podob a vztahů mezi jejími jednotlivými formami tedy představovala nejen v *Gadamerově* pojetí, ale i v dějinách filosofického myšlení obecně, velmi vyhledávané, bez ohledu na historickou epochu, stále aktuální téma.

9 VZTAH ŘEČI K POJMU V DĚJINÁCH FILOSOFICKÉHO MYŠLENÍ

Řeč, jak už nám vyplynulo ze závěru předcházející kapitoly, představovala problematiku, kterou se zabývali již myslitelé žijící v době dávno před *Gadamerem*. *Gadamer* pak ve svém díle *Pravda a metoda* sledoval vývojové tendence ve filosofii jazyka a zachytil nejen vztah řeči k písmu, ale také vzájemnou provázanost vysloveného s pojmy. Kladl si otázku, zda jsou pojmy dané řečově - tj. odvozené od řeči, nebo vznikají nezávislé na ní. Při studiu vzájemných interakcí mezi řečí a jejími pojmy vyšel rovněž ze sporu o univerzálie, v němž se středověcí filosofové zamýšleli nad tím, zda nejprve existovaly obecné pojmy, z nichž byly vyvozeny konkrétní, nebo teprve z konkrétního dochází k vyvozování obecných znaků, na jejichž základě pak konkrétní rozdělujeme do tříd. V duchu soudobé moderní vědy se *Gadamer* přiklonil spíše k nominalistickému pojetí, vzhledem k faktu, že již z někdejších psychologických studií vyplynulo, „že i malé dítě

⁷³ VAŇKOVÁ, IRENA. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy v Praze, 2007, 312 s., ISBN: 978-80-246-1122-8, s. 115

⁷⁴ VAŇKOVÁ, IRENA. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy v Praze, 2007, 312 s., ISBN: 978-80-246-1122-8, s. 118

začíná nejprve rozlišovat a pojmenovávat vlastnosti jednotlivých věcí (jednotlivin) a teprve později, s rozvojem stádia konkrétních logických operací, je schopné třídění do obecných kategorií.“⁷⁵ K naší lidské přirozenosti tedy patří zachycovat primárně různorodé znaky právě vnímaných objektů a teprve posléze hledat to, co je jim společné, a ono společné označovat slovy. Ve vztahu k řeči *Gadamer* uvádí, že „slovotvorba se velmi často provádí na základě akcidentů a relací“⁷⁶, to znamená vlastností a vztahů. Řečí podle *Gadamerova* stanoviska takto zachycujeme kvality jednotlivých odlišných jsoucen, až posléze si všímáme vzájemné provázanosti mezi nimi a teprve na konec tuto souvislost mezi některými jsoucný vybranými z velkého množství existencí označujeme skrze mluvu pojmy.

Opačný postoj, jak uvádí *Gadamer*, zaujal v dějinách filosofie *Platón* (427-347 př. n. l.), jehož koncepce se ve sporu o univerzálie odrazila v pojetí realistů. *Platón* vycházel z teze, že jednotliviny jsou až nedokonalým odrazem obecného a dokonalého světa idejí. Proto i konkrétní pojmenování vznikají až z obecného - z idejí jakožto vzorů, z nichž se vše konkrétní odvozuje. Podle *Gadamerova* názoru se tímto způsobem *Platón* pozvedl nad jména, přičemž „pozvednutí nad jména znamená pouze to, že pravda o věci nespočívá ve jménu samém.“⁷⁷ Jménem samotným, konkrétním názvem totiž zpravidla nezachytíme bytnost věci, což lze demonstrovat i na příkladu ze současnosti.

Vyslovíme-li třeba konkrétní pojmenování *Ford* a *Škoda*, neukazujeme jimi přímo na podstatu těchto věcí, protože daná značka by klidně mohla být použita například k označení čokolády a nikoli vozů. Dokonce však ani pojmenování *auto*, ačkoli vystihuje společný znak *Fordu* a *Škody* není vyčerpávající. Kdybychom se totiž rozhodli slovy

⁷⁵ Par. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ a kol. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 175 s., ISBN: 978-80-244-2141-4

⁷⁶ GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 366

⁷⁷ GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 367

auto označovat nejen vozidlo s motorem, ale i nemotorizovaný dopravní prostředek, například jízdní kolo či koloběžku, význam tohoto pojmu by byl již zcela jiný a vztahoval by se k většímu množství podstat lišících se od té současné. Proto nestačí jen z konkrétního (Fordu a Škody) usuzovat na společné a obecnější (auto), ale nezbytné je i ono obecnější, které však v řeči představuje něco stále velmi konkrétního, uvést do vztahu s jiným obecnějším, abychom dospěli k poznání skutečné podstaty. Tj. abychom odlišili podstatu auta od podstaty jízdního kola, musíme ideu auta a kola postavit vedle sebe a srovnat ji, jinak řečeno: „stejně jako teprve v jednotě promluvy získávají jednotlivá slova svůj význam a relativní jednoznačnost, lze rovněž pravdivého poznání bytnosti dosáhnout pouze v celku relační skladby idejí.“⁷⁸

Na tento *Platónův* závěr posléze reaguje *Aristoteles* (384-322 př. n. l.), který si, jak uvádí *Gadamer*, kladl „otázku, jak vlastně dochází ke tvoření obecných pojmů (idejí).“⁷⁹ Pokud totiž existuje idea, jakožto obecný princip, pak přeci tato nevzniká z ničeho. *Aristoteles* proto dospívá k názoru rozdílnému od *Platóna* a ve své koncepci přichází s tvrzením, že ideje nejsou něčím odděleným od lidské mluvy. „Řečová pojmotvorba se tedy v aristotelské koncepci vyznačuje naprostou svobodou, neboť při zakoušení věcí postihneme to, co je společné a vede tak k obecně.“⁸⁰ Podle *Aristotela* tak teprve na základě jednotlivých pojmenování docházíme ke zobecňování, k zachycení eidos, jež z konkrétního vystupuje. Tudíž teprve z pojmů kočka na straně jedné a dům na straně druhé, vyvodíme, že v prvním uvedeném případě se jedná o zvíře, ve druhém o objekt sloužící k bydlení, z čehož vyplývá, že diferenciaci obecného provádí subjekt sám. Přijmeme-li však tvrzení, podle něhož je diferenciaci daná subjektem, jak je možné, že v různých

⁷⁸GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 368

⁷⁹, GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 369

⁸⁰ Par. GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 369

jazycích označujeme entity obdobným způsobem a dům zůstává stále domem jen jej pojmenujeme za užití jiných znaků (například h o u s e v angličtině)?

Na tuto problematiku se podle Gadamera snažil odpovědět *Mikuláš Kusánský (1401- 1464)*. Mikuláš Kusánský totiž vytvořil koncepci, v níž „všechna faktická pojmenování jsou v jistém smyslu libovolná, a přesto mají nutný vztah k přirozenému výrazu (nomen naturali), jenž odpovídá věci samé (forma).“⁸¹ Aplikujeme-li Kusánského závěr na předchozí příklad, tak se různá pojmenování (dům, house) budou vztahovat stále ke stejné formě, k objektu sloužícímu k bydlení. Kromě toho, že tatáž forma může mít v pojetí *Kusánského* odlišné názvy, tak rovněž užití odlišného slova ještě automaticky neimplikuje jinou formu, neboli bytnost, esenci. Žijeme ve světě rozmanitých pojmů a forem, tudíž nikoli v lidské existenci, jež je pomíjivá, ale pouze v „nekonečnu existuje jedno jediné slovo (vocabulum), právě nevyslovitelné Slovo boží.“⁸²

Přestože *Kusánský* dospěl k tvrzení, na jehož základě lze tutéž formu označit různě, stále pro něj není vztah mezi označujícím a označovaným zcela nezávislý. Označující, byť různorodé, vždy nějak odpovídá označovanému (formě). Odpovídá však skutečně spojení hlásek d+ů +m nebo h+o+u+s+e tomu, v čem bydlíme? Vystihujeme slovy zcela přesně realitu? Je vůbec možné slovem postihnout vše? Moderní jazykověda odpovídá, že spíše nikoli

Problém arbitrárnosti jazykového znaku ve vztahu k řeči řeší o mnoho století později právě *Gadamer* tím, že odmítá pojímat projevy mluvy jako znaky: „Slovo řeči není znakem, slovo je již vždy významem“⁸³, přičemž tyto významy spontánně vyplývají z našich zkušeností s věcmi a nejsou něčím, co by zde existovalo apriorně.

⁸¹GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 374

⁸²GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 374

⁸³ GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6 , s. 357

Neoznačujeme předem vytvořenými znaky, na nichž jsme se shodli, to, co vidíme, ale z toho, co vidíme a co při tom zakoušíme, vytváříme významy a vznikají naše slova. Samo zakoušení, zkušenost je totiž jazykovým procesem: „ Ke zkušenosti samé patří, že hledá a nachází slova, která ji vyjadřují.“⁸⁴ Věcem tedy nepřihazujeme pojmy, pojmy vyplývají z věci samotné, naším úkolem pouze zůstává tyto pojmy prostřednictvím zkušenosti zaznamenat a poté je skrze řeč vyjádřit, takže „slovo patří k věci samé natolik, že k ní není dodatečně přiřazováno jako znak.“⁸⁵ Z věcí tedy vyplývají určité významy (pojmy), ale to, jak tyto významy sdělíme skrze řeč, závisí na míře naší zkušenosti. Proto tentýž význam náležející téže věci bývá sdělován různě, a jinak interpretuje význam věci (sdělení) například dítě, jež se s ním setkává poprvé, a jedinec ve starším věku, jehož zkušenosti jsou zpravidla oproti dítěti hlubší, což se samozřejmě projeví i v řeči. Míra rozumění ovlivněná empirií (označovanou *Gadamerem* také jako dějinné vědomí) tedy ovlivňuje i podobu naší promluvy. Řeč v *Gadamerově* koncepci proto nepředstavuje nástroj ke tvoření pojmů, ale princip stojící mezi označujícím (pojmem) a označovaným (věcí) a z toho důvodu také *Gadamer* varoval před tendencemi, v nichž byla mluva pojímána čistě znakově.

10 VZTAH ŘEČI K LIDSKÉMU JEDINCI A KE SLOVU V GADAMEROVĚ POJETÍ

Jak již vyplynulo z kapitoly věnované řeči v kontextu hermeneutické filosofie, řeč v *Gadamerově* pojetí představuje kvalitu vlastní především člověku. Vymezením člověka a jeho rysů se potom blíže zabývali myslitelé v oboru filosofické antropologie, kteří jej chápali jako bytost lišící se od zvířat nejen tělesnou konstitucí, specifickým způsobem sociálních interakcí a dovedností vyrábět složité

⁸⁴ GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 357

⁸⁵ GADAMER, HANS – GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6, s. 358

nástroje, ale i jako tvora s nejvyzrálejší mentální kapacitou. Tyto mentální předpoklady potom člověka předurčují k řečové existenci: „člověk je animal rationale, rozumná živá bytost, „lišící se od ostatních zvířat schopností myslet. A rovněž pouze on dostal logos, schopnost vzájemně si sdělovat, co je prospěšné a co škodlivé.“⁸⁶

Proto tak, jako v existencialistickém pojetí *Karla Jasperse* každý předmět představuje šifru poukazující k bytí nejvyššího, tak obdobně řeč je určitým fenoménem odkazujícím na existenci člověka a její vznik musí být spjat i s počátkem bytí homo sapiens sapiens. I „podle příběhu stvoření Starého zákona Bůh předal prvnímu člověku vládu nad světem tím, že ho nechal všechny bytosti pojmenovat, jak se mu zlíbí.“⁸⁷ Řeč je tedy člověku přirozeně dána, a pokud lingvisté studují dorozumívací systém, dostávají se rovněž do antropologické sféry, jinými slovy, „jazykověda je prehistorií lidského ducha.“⁸⁸

Z výše uvedených důvodů řeč sama o sobě zůstává prázdným pojmem. Bytnost řeči můžeme předpokládat až tehdy, existuje-li bytí, které tuto bytnost uvede v život. „Vznik pojmu řeči předpokládá vědomí řeči.“⁸⁹ Tedy není-li přítomen subjekt jednající řečově (člověk), není v podstatě přítomna ani řeč. Proto se badatelské pokusy směřující k zjištění toho, jak vznikla řeč, stávají nadbytečnými: „Přirozenost řeči vylučuje klást otázku po nějakém pra-stavu člověka bez řeči.“⁹⁰ Existoval-li člověk, existovala i řeč, byť zpočátku možná jen v primitivní formě skřeků.

⁸⁶ GADAMER, HANS-GEORG. *Člověk a řeč - výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999, 154 s, s.22

⁸⁷ GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999, 154 s, s. 23

⁸⁸ GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999, 154 s, s. 24

⁸⁹ GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999, 154 s, s. 24

⁹⁰ GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999, 154 s, s.23

Jako lidé žijeme řečově a řečově i jednáme a přemýšlíme. Řečovou povahu má i filosofické myšlení, protože „filosofování začíná údivem“⁹¹, který rovněž probíhá v modu řeči. Jedním z důkazů řečové determinace údivu je fakt, že pokud připravíme údiv o vyjadřovací aspekt, zůstane zřejmě prázdný a můžeme si pak položit otázku, kolik nám toho v takovém případě z údivu zbude. Pokud se jedinec nad něčím pozastavuje, neklade si snad prostřednictvím řeči (ať už v monologu nebo dialogu) známé otázky - Proč? Jak? Zajisté klade, jinak bychom těžko jeho počínání chápali jako údiv. Opomeneme-li řeč, údiv bez řeči se posléze stejně jako řeč bez užití řeči stane neurčitým, nenaplněným pojmem.

Řeč je tedy pro lidské individuum stejně přirozená jako třeba dýchání či přijímání potravy. Odkud se ale řeč v člověku bere? Nejprve si položme otázku, odkud se berou jiné kvality. Například dýchání je možné díky vzduchu a správné aktivitě plic, přijímání potravy se zase uskutečňuje skrze dostupné potravní zdroje (rostliny, živočichy) a adekvátně fungující trávicí systém příjemce (člověka). Avšak řeč? Je nám dána stejně jako dýchání, ale stále přesto nevíme, odkud se vzala. Lidský mozek sice zodpovídá za schopnost mluvit, nicméně aby se tato schopnost u konkrétního jedince rozvinula v řeč tak, jak ji známe, nevystačíme si pouze se zdravě fungujícím mozkem. Řeč samotná se podle *Gadamera* totiž udržuje a dále vyvíjí až v rozhovoru. Moc rozhovoru je však ještě mnohem širší. Kromě toho, že v rozhovoru dochází k osvojování a uskutečňování řečových schopností, dostává zde řeč také zcela nový rozměr - přestává být individuálním faktorem a stává se principem spojujícím jedince s odlišnými postoji: „Rozhovor neprosazuje mínění jednoho proti mínění druhého a ani nepřidává mínění jednoho k mínění druhého jako v nějakém sčítání. Rozhovor proměňuje oba.“⁹²

⁹¹ GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenth, 1999, 154 s, s. 31

⁹² GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenth, 1999, 154 s, s. 34

Cílem správně vedeného rozhovoru tedy není sofistická snaha porazit partnera v dialogu, ale naopak v Sókratovském duchu dospět ke vzájemné pravdě, k souznění, či slovy hermeneutiků, k porozumění. Porozumění komunikujících mohou ztížit neznámá slova. Chceme-li naplnit ideu porozumění v rozhovoru v situaci, kdy je užito neznámé řeči, bude tento cíl obtížnější, nikoli však nemožný. Protože jsme-li vrženi do cizí řeči, stále se i přes jazykové bariéry nenacházíme zcela vně řeči a řečových schopností – „nová řeč tu jistě neznamená řeč úplně novou.“⁹³ Pokud se tedy pohybujeme v cizojazyčném prostředí, snažíme se právě skrze akt dorozumívání, jež je nám přirozeně vlastní, překonat vyjadřovací překážky, což nám v konečném důsledku umožňuje neznámému jazyku lépe porozumět a osvojit si jej téměř jako naši mateřštinu: „Nová řeč porozumění ztěžuje, ale v komunikativním dění přináší i překonávání těchto těžkostí.“⁹⁴ Skrze novou řeč pak rovněž můžeme lépe dospět k poznání nám doposud neznámé země. Proces osvojování cizího dorozumívacího systému tak přináší bezesporu mnoho pozitiv. Na druhou stranu nová řeč může mít i manipulativní charakter a v takovém případě komunikace spíše než k lepšímu dorozumění „slouží k šíření a udržování nějakého falešného vědomí.“⁹⁵ Tímto falešným vědomím lze mínit například ideologie zneužité v rámci propagandy. Ideologii, kterou lze chápat jako specifický způsob pohledu na skutečnost zatížený určitou mírou zkreslení, je bezesporu zprostředkována řečí. Mocné projevy diktátorů, agitační verše a hesla v totalitních systémech jsou toho důkazem. Přesto „řeč není pouhým nástrojem represe, neboť navzdory všemu konformismu řeč stále žije.“⁹⁶ I v nejtvrdějším politickém ovzduší se řečové projevy dále rozvíjejí, ačkoli

⁹³ GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999, 154 s., s. 34

⁹⁴ GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999, 154 s., ISBN: 80-86005-76-3, s. 34

⁹⁵ GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999, 154 s., ISBN: 80-86005-76-3, s. 35

⁹⁶ GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999, 154 s., ISBN: 80-86005-76-3, s. 35

jsou možnosti jejich obohacování omezenější. Volba slov zde sice podléhá do určité míry cenzuře a strachu, přesto se obyčejní lidé nedorozumívají výhradně předepsaným způsobem a někteří dokonce pod rouškou bezpečnější anonymity šíří skrze řeč „zakázané“ myšlenky. Je tedy utopické předpokládat, že řeč můžeme zcela přesně vtěsnat do systému ideologie.

Slova, která užíváme v řeči, totiž nejsou jednoznačně závislá na vůli konkrétního člověka, a proto ani nemohou sloužit ke svévolnému zotročování společnosti jednotlivcem. „Nemohu říci, zavádím určité slovo, nejsou to lidé, kdo slova zavádějí, slovo se zavádí a stává se slovem teprve tehdy, když přešlo do komunikativního užívání. A také sama řeč předepisuje, co je v řeči zvykem.“⁹⁷ Vytvoří-li například vládce slovo *aefcd* a řekne, že od této chvíle bude u lidu posvátným, nebude mít zcela pravdu, jelikož slovem se vládcem vytvořený pojem stane až ve chvíli, kdy jej lidé v jeho zemi začnou užívat v komunikaci a ctít jej jako posvátné. Pokud by lidé na tento návrh vládce nepřistoupili a slovo neužívali, patrně by brzy upadlo v zapomnění. Známým příkladem toho, že slovo získává svou plnou podstatu až v lidské řeči, jsou výrazy jazykových brusičů. Například označení klavíru jako *břinkoklapkostroje* bylo natolik složité, že zůstává pouhým termínem v Rosově slovníku, nikoli běžně užívaným slovem v systému současné slovní zásoby. Vyjdeme-li ale z definice, podle níž je slovo pojem tvořící základní jednotku slovní zásoby, můžeme z pohledu lexikologů vyslovit námitku, že pojem *břinkoklapkostroj* přeci tvoří součást pasivní slovní zásoby (alespoň někteří lidé jej znají a chápou jeho význam), a tudíž je i slovem. V hermeneutickém pojetí však *břinkoklapkostroj* slovem být nemůže, protože podle *Gadamera* se pojem může stát slovem v pravém slova smyslu až ve chvíli, kdy je užíván aktivně větším množstvím lidí v běžném komunikačním procesu.

Slovo nemůže být slovem a tudíž ani nástrojem, dokud jej takto nepřijmeme. Proto slovo není ani samostatným principem, ale principem

⁹⁷ GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výbor textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenth, 1999, 154 s., ISBN: 80-86005-76-3, s. 42

spojujícím lidské jedince. Jinak řečeno: stává-li se slovo slovem až v komunikaci, která vyžaduje nejméně dva účastníky, nemůžeme je chápat jako izolované bytí, ale jako jednotu, tj. jako „slovo, které je singularie tantum (slovo hromadné) a jehož jednota plyne právě ze společné životní souvislosti.“⁹⁸ Dané pojetí slova se potom úzce blíží logu. Logos neboli prvotní slovo nás rovněž spojuje v jednotu a představuje tedy aspekt sounáležitosti. Proto i k odkrytí podstaty slova dochází až v jednotě reprezentované dorozumívací činností. Právě v řeči totiž dospíváme k utváření a odhalování slov, a proto jsme-li ve slově, musíme být i v řeči, „být ve slově je modus každého řečového chování.“⁹⁹

11 KOMPARACE GADAMEROVY FILOSOFIE JAZYKA S ARISTOTELEM, VLIV ARISTOTELSKÉ HERMENEUTIKY

Chceme-li srovnat *Gadamerův* hermeneutický pohled na jazyk, s koncepcemi ostatních myslitelů je téměř nezbytné zaměřit se nejprve na detailnější komparaci jeho přístupu s *Aristotelem* (384-322 př. n. l.), který byl jedním z nejvýznamnějších antických reprezentantů filosofie jazyka v hermeneutickém myšlení a můžeme o něm zřejmě i říci, že do jisté míry anticipoval novodobé (a tudíž i *Gadamerovo*) hermeneutické pojetí dorozumívacího systému. Jak už víme, starší i novodobá hermeneutika se ve svém studiu orientovala především na řečovou stránku jazyka, což zohlednil *Aristoteles* „termínem hermeneia, který vymezil jako vyjadřování obecně, neboť i ptákům se přisuzuje schopnost vyjadřovat se, jednak v užším významu, jako jazykové vyjadřování. Obdobně užívá *Aristoteles* i slova hermeneuein ve významu vyjadřovat něco v jazyce.“¹⁰⁰ *Aristoteles* však nevymezuje pouze pojem

⁹⁸ Par. GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikymenh, 1999, 154 s., ISBN: 80-86005-76-3, s. 38

⁹⁹ Par. GADAMER, HANS GEORG. *Člověk a řeč- výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikymenh, 1999, 154 s., ISBN: 80-86005-76-3, s. 44

¹⁰⁰ ARISTOTELES. *O vyjadřování*. Přel. Antonín Kříž. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1959, 65 s., s. 5

hermeneutika, ale zabývá se i bližším popisem jejich jednotlivých kategorií, za které považuje mluvená a psaná slova, řeč, jména, slovesa a soudy. V komparaci *Gadamera s Aristotelem* se zaměříme především na aspekt řeči a proces pojmenovávání.

Podle *Aristotela* jsou „mluvená slova znakem duševních prožitků a napsaná slova jsou znakem slov mluvených. A jako všichni nemají totéž písmo, tak ani jejich mluva není táž, avšak to, co mluva a písmo v prvé řadě označují, je již všem společné, totiž duševní prožitky a to, co prožitky zpodobují, totiž věci.“¹⁰¹ V tomto *Aristotelově* pojetí nacházíme určité paralely s *Gadamerem*. *Gadamer* totiž stejně jako *Aristoteles* považoval mluvená slova za nositele emocionálních významů a dobře si uvědomoval, že psaná forma jazyka nedisponuje touto možností v tak velké míře, jako řečová. Nicméně psaná forma umožňuje mluvenou uchovat na delší dobu a sdělení „zakonzervovat“ pro budoucí generace. *Gadamer* se také shoduje s *Aristotelem* v tvrzení, podle něhož je jazyk nástrojem k popisu vnímané reality a právě v tom spočívá obecná podstata jazyka, která nás jakožto jedince transcenduje. Jinými slovy, ačkoli subjekt A bude mluvit norsky a subjekt B japonsky, subjekt A i B budou skrze obecný princip- jazyk, který je oběma přirozeně dán (oba jednají jazykově) a jazyk transcenduje jejich specifický pohled i vyjadřování, označovat stejné principy-duševní prožitky a věci. Svět těchto jedinců tedy bude subjektivně jiný, ale objektivně zůstává stejný. Takže bude-li subjekt A hovořit o prožívané bolesti zad a subjekt B také, užijí sice spojení jiných hlásek a individuálně tuto bolest mohou prožívat jinak, nicméně sám fakt, že jednají oba jazykově a oba hovoří o prožitku bolesti, zůstává stejný.

To, jaké spojení znaků potom užijeme v konkrétním jazyce k označení reality, je podle *Aristotela* věcí společenské konvence. Proto podle něj „jméno představuje hlas, mající význam podle dohody, jehož žádná část nemá význam. Neboť ve vlastním jméně Svatopluk, část pluk

¹⁰¹ ARISTOTELES. *O vyjadřování*. Přel. Antonín Kříž. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1959, 65 s., s. 25

sama o sobě nemá význam jako ve vyjádření svatý pluk“¹⁰² S touto Aristotelovou tezí se *Gadamer* rovněž do jisté míry shodoval, ale zároveň se s ní i částečně rozcházel. Podoba jazyka je podle *Gadamera* skutečně ovlivněna vzájemnými interakcemi mezi subjekty, takže naše pojmenování bychom snad mohli chápat jako věc dohody, na druhou stranu podle *Gadamera* pravděpodobně nelze považovat za nositele významu pouze jméno. Z kapitoly věnované jazykovému znaku v *Gadamerově* pojetí nám totiž vyplynulo, že *Gadamer* chápal i samotný znak jako zástupce určitého bytí charakterizovaného specifickým významem. Takže by mohl namítnout, že část pluk ve jméně Svatopluk může odkazovat k existenci hlásek p+l+u+k v jazyce, které mohou být nositelkami významu i samy o sobě. Jinými slovy, například hláska p objevující se ve slově Svatopluk, nás ve své izolované podobě upozorňuje jako „upomínací střepec“ na to, že zde existuje určitá entita, kterou pojmenováváme prostřednictvím hlásky p a právě v této schopnosti hlásky p upozornit na určitou existenci, spočívá základní význam znaku „p.“

Vydeme-li z hermeneutického pojetí, podle něhož se pojmenování a jednotlivé významy utváří v řeči, logicky dospějeme k závěru, že pokud jsou pojmenování dána společenskou dohodou, musí být i řeč, jakožto výchozí předpoklad pojmenování, výsledkem vzájemné dohody mezi členy daného jazykového společenství. Zřejmě i proto *Aristoteles* ve své definici řeči uvádí, že „řeč je hlas, který má význam podle dohody.“¹⁰³ Tímto pojetím *Aristoteles* do určité míry opět anticipoval *Gadamera*, protože *Gadamer*, (jak už nakonec vyplývá z kapitoly věnované vztahu řeči k lidskému jedinci) dospěl k obdobnému závěru, když si uvědomil, že na slovech, která užíváme v řeči, se musíme nejprve shodnout a větší část společnosti je musí přijmout a začít je užívat v komunikaci, aby se dané výrazy staly stabilní součástí konkrétní řeči. *Aristoteles* tedy již v mnohých aspektech předjímal hermeneutický

¹⁰² ARISTOTELES. *O vyjadřování*. Přel. Antonín Kříž. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1959, 65 s., s. 25

¹⁰³ ARISTOTELES. *O vyjadřování*. Přel. Antonín Kříž. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1959, 65 s., s. 27

kruhový vztah mezi jazykem, řečí a subjekty jejich uživatelů a vytvořil tak základ pro pozdější hermeneutickou filosofii jazyka a tím i pro *Gadamerovo* myšlení.

12 ŘEČ A SLOVO V KONCEPCI VILÉMA FLUSSERA VE SROVNÁNÍ S GADAMEROVÝM POJETÍM

Problematikou slova ve vztahu k řeči a kognitivním schopnostem člověka se ve filosofii jazyka zabýval i *Vilém Flusser (1920-1991)*, jehož pojetí lze v mnohých aspektech srovnat s *Gadamerovým*. Úloha slova je podle *Flussera* velmi významná, protože slovo představuje nejen důležitý nástroj dorozumívání, ale i jeden z nejpodstatnějších činitelů rozvoje intelektu a vědění. Slova vnímáme díky činnosti našich smyslových orgánů zrakem nebo sluchem a tato se pak dostávají do naší slovní zásoby a působí na rozvoj myšlení. Těžko bychom mohli zkoumat složité problémy a osvojovat si nová fakta, kdybychom neměli slova, se kterými při výzkumu operujeme a která představují nejen důležitý nástroj získávání vědomostí, ale i nástroj pro řešení různorodých situací. „Velkou většinu toho, co formuje a informuje náš intelekt, velkou většinu informací, které máme k dispozici, tvoří slova.“¹⁰⁴

Na druhou stranu k *Flusserovu* stanovisku musíme namítnout, že na nás přeci nepůsobí pouze slova. Nebo snad žijeme obklopeni jenom umělým světem slov? Nikoli. *Flusser* samozřejmě připouští, že se setkáváme i s působením jiných vlivů, například s okamžitými smyslovými vjemy. Ale aby tyto vjemy mohly být účinné v plné síle a byli jsme schopni si je dlouhodobě pamatovat a zpětně je popsat, musíme užít slov. „Kromě slov poskytují smysly další údaje, které se od slov kvalitativně liší. Jsou to data neartikulovaná, tj. bezprostřední. Mají-li být vzata v počet, je třeba je artikulovat, tj. přeměnit je na slova.“¹⁰⁵

¹⁰⁴ FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2, s. 13

¹⁰⁵ FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2, s. 14

V případě neartikulovaných (to znamená jiným subjektem nevyslovených dat) se jedná například o náš smyslový vjem zvuku v situaci, kdy spadne nějaký předmět do vody. Abychom mohli tento vjem zachycený naším sluchem vyjádřit, musíme jej převést do řeči prostřednictvím onomatopoického slova – v tomto případě použijeme citoslovce „žbluňk.“ Tato specificky lidská schopnost transformovat vnímanou realitu do jazykového vyjádření je potom podle *Flussera* dána možnostmi našeho rozumu: „To právě charakterizuje intelekt: sestává ze slov, uchopuje slova, chápe slova, pozměňuje slova, reorganizuje slova a předává je duchu, který je — snad — přesahuje. Když se ocitne před syrovým údajem, nedostupným, leč důvěrně blízkým, vrhá se intelekt po nějakém slovu, aby jej artikuloval.“¹⁰⁶

Slova tedy představují nejen předpoklad rozvoje intelektu, ale užívání slov, aspekt řeči (psané i mluvené) je do určité míry i jeho projevem. *Flusser* však nesouhlasí s tvrzením, že bychom skrze slova dospěli k dokonalému poznání objektivní reality. Protože jak už víme, slova nejsou obrazem skutečnosti - okno, ze kterého se zrovna díváme, můžeme označit znaky o+k+n+o, ale třeba i w+i+n+d+o+w, proto chceme-li dospět k tomu, co je skutečné, musíme vyjít z označení téže věci různými subjekty, podle *Flussera* je v takovém případě nutné se oprostit od individuální subjektivity (mateřského jazyka) a dospět k objektivnímu (k přesnému označení objektu všemi existujícími jazyky). „Je tu skutečnost, daná jako soubor surových dat, je nablízku, leč nikoli na dosah. Intelekt má k dispozici sadu brýlí, různých jazyků, jimiž ji může pozorovat. Pokaždé, když vymění brýle, skutečnost „vypadá“ jinak. Slova sama o sobě nejsou skutečností, nýbrž potencialitou. Skutečnost bude tudíž souhrn jazyků.“¹⁰⁷

Přijmeme-li ale výše uvedený závěr, vyvstává před námi zcela nový problém. Jak je možné hovořit o skutečném poznání a skutečném

¹⁰⁶FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2, s. 20 – 21

¹⁰⁷FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2, s. 26

rozumu, když bychom museli nejprve označit objekt všemi jazyky, abychom dokonale pochopili jeho podstatu? Na světě přece snad neexistuje jedinec, který hovoří všemi jazyky, přesto poznání mnohých badatelů často hovořících maximálně dvěma jazyky, považujeme za opravdové. *Flusser* tento problém řeší uvedením teze, podle níž racionalita dospívá ke své opravdovosti za předpokladu, že se uskutečňuje v jazykovém systému, bez ohledu na to, o jaký jazyk se jedná a kolik jazyků v souhrnu aktivně ovládáme. Realita tak sice nespočívá v samotném jazykovém označení objektu, jazykem přesně nevystihneme skutečnost (k tomu bychom museli znát všechny jazyky a v jejich souhrnu danou věc postihnout), ale naše poznání, je-li spojeno s užitím konkrétního jazyka, je pro náš rozum skutečné. „Intelekt je skutečný, jenom když myslí v nějakém jazyce.“¹⁰⁸ Zatímco podle *Gadamera* vznikají slova z toho, co zakoušíme, tj. z námi vnímané skutečnosti, podle *Flussera* naše poznání vzniká nikoli primárně ze zkušenosti, ale právě ze slov, jimiž jsme daný empirický materiál zpracovali. Proto *Flusser* nemůže ani souhlasit s *Gadamerovou* tezí, že různými jazyky, tj. za použitých rozdílných slov, označujeme přesně totéž a že náš dům odpovídá anglickému house, neboť náš dům už je podle *Flussera* (byť v sebemenším detailu) jiný než ten anglický už z toho důvodu, že přemýšlíme nad vnímanou skutečností v českém jazyce, který má jiné odstíny než anglický.

Náš jazyk, ačkoli nekopíruje skutečnost, je naší vlastní realitou, v níž se rozvíjí i naše racionalita, jinými slovy tatáž skutečnost (jíž nemůžeme jazykem nikdy postihnout ve všech aspektech), je jinou jazykovou realitou v češtině, jinou v angličtině. „Syrová data se mohou stát skutečností různými způsoby, totiž v různých jazycích. Každý jednotlivý jazyk je sám sebou místo, kde se syrová data a intelekty uskutečňují.“¹⁰⁹

¹⁰⁸FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2, s. 27

¹⁰⁹FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2, s. 27

Pokud se podle *Flussera* inteligence uskutečňuje právě v jazyce, můžeme si položit otázku, jakým způsobem se dané uskutečnění projevuje a skrze které mechanismy k němu dochází. V zásadě lze říci, že tak jako se v *Gadamerově* pojetí uskutečňuje v rozhovoru řečový akt, ve *Flusserově* chápání v rozhovoru dochází k realizaci intelektu. *Flusser* zde potom zřejmě do určité míry rozvíjí *Gadamerovu* koncepci. Je-li totiž inteligence determinována jazykem a řeč jako jeden z projevů jazyka se uskutečňuje v rozhovoru, může se i inteligence, jež má podle *Flussera* jazykovou povahu, uskutečňovat právě v rozhovoru. Proces recepce, předávání informací a jejich zpracování jazykem, by v zásadě nebyl možný bez toho, že by existovala inteligence. „Intelekt jsou ta místa v rozmluvě, odkud informace vycházejí a kde se shromažďují“¹¹⁰ Skrze inteligenci však nejen přijímáme jazykové informace a zprostředkováváme je ostatním subjektům, ale jejím prostřednictvím rovněž obohacujeme získané informace o další poznatky, jež pak za použití jazykových nástrojů opět předáváme ostatním osobám: „vznikání stále nových a nových informací má za následek, že se území rozmluvy neustále rozšiřuje.“¹¹¹

Tato tendence se pak nejsilněji projevuje ve vědě, která, jakkoli to popírá, má v zásadě jazykovou povahu. Kdyby totiž neměla věda povahu jazyka, těžko by mohlo docházet k rozšiřování jejích poznatků mezi nové skupiny a k jejich předávání napříč generacemi. „To, že vědecká činnost má povahu rozmluvy, stává se nicméně čím dál zjevnější, dokonce i pro intelekt, který na ní participují. Einstein uvádí například, že výhodou moderní fyziky oproti fyzice newtonovské je výhoda jazyková, jež v zásadě spočívá v ekonomii pojmů.“¹¹²

¹¹⁰FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2, s. 110

¹¹¹FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2, s. 111

¹¹²FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2, s. 111

Shrneme-li výše uvedené myšlenky, skrze jazyk v rozhovoru se šíří poznání, a tudíž zde dochází i k rozvoji intelektu. Rozhovor ve *Flusserově* pojetí tedy není pouhým spojovníkem dvou subjektů s odlišnými stanovisky, jak můžeme být svědky u *Gadamera*, ale představuje i princip významně obohacující naši gnoseologickou sféru nejen ze subjektivního, ale i z objektivního hlediska. Rozhovor podle *Flussera* však nelze chápat jako něco samozřejmého, čeho by byl člověk schopen bez vynaložení úsilí. Abychom dospěli k rozmluvě jako takové, musíme být nejprve dobrými řečníky i pozornými posluchači. Pouhá nezávazná konverzace totiž sotva přispěje k rozvoji ducha, budeme-li v existencialistickém slova smyslu vést na sobě nezávislé monology: „V pásmu konverzačního tlachu intelektu (mohou-li se tak vůbec nazývat) nevstřebávají informace, které se na ně hrnou, jenom je mechanicky odrážejí, jako by to byly tenisové míčky, a tak povstává konverzace. Informace vypůjčené z rozmluvy poletují od jednoho pseudo-intelektu k druhému, jsouce při tom překrucovány a komoleny.“¹¹³ K tomu, aby se mohl intelekt skrze jazyk plně rozvinout, je nutné umět s jazykem správně zacházet, což podle *Flussera* představuje jeden z nejtěžších úkolů, před nějž byl člověk postaven. Zatímco je tedy podle *Gadamera* člověku řeč, jakožto projev jazyka, dána přirozeně a nelze uvažovat o prastavu člověka bez řeči, u *Flussera* by tyto úvahy o prvopočátcích lidstva bez řeči mohly snadno vzniknout. Lidskému subjektu totiž dle *Flusserova* mínění nebyla řeč dána „mimochodem“, ale musel nejprve překonat chaos a nicotu skrze jím vytvořený jazyk, kterým se pokoušel tento chaos diferencovat. Člověk tedy ve svých počátcích nemusel mít žádnou řeč (ani primitivní) a podle *Flussera* se z tohoto důvodu lidský jedinec v prehistorii vlastní existence utápěl ve světě prázdna, které bylo prázdnom právě proto, že člověk ještě neznal jazyk a neuměl mluvit. Teprve pozvolna si jej pak začal osvojovat a dále jej zdokonaloval, aby se z onoho nekonečného „nic“ vymanil: „Intelektu ve stavu zrodu těkaly v hrůzyplné nicotě, hledající myšlenky, jimiž by tu hrůzu uchopily a

¹¹³FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2, s. 115– 116

pochořily, a tak ji přemohly. V takovémto klimatu neskutečna se utvářelo tkanivo jazyka.“¹¹⁴ I proto řeč a jazyk tak, jak jej známe v dnešní podobě, představuje cenné dědictví, kterého si musíme vážit a opatrovat jej už kvůli úsilí, jež do jeho vzniku a rozvoje vložily naše předchozí generace, slovy *Flussera*: „Jazyk, jímž jsme a jenž nás utváří, je sumou vši moudrosti, všeho tvůrčího úsilí, všech vítězství i porážek intelektů, které tu byly před námi. Všechny naše myšlenky, z nichž se skládáme, nesou pečeť našich předchůdců.“¹¹⁵

¹¹⁴FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2, s. 155

¹¹⁵FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2, s. 156

13 GADAMEROVA FILOSOFICKÁ KONCEPCE JAZYKA V KOMPARACI S POJETÍM PRAŽSKÉHO LINGVISTICKÉHO KROUŽKU

Než přistoupíme ke srovnání *Gadamerova* pohledu na dorozumívací systém se závěry Pražského lingvistického kroužku, uvedeme stručnou charakteristiku Pražského kroužku a jeho činnosti. „Pražský lingvistický kroužek fungoval v období let 1926-1939, jeho činnost byla obnovena v roce 1989. Zakladatelem a předsedou tohoto jazykovědného sdružení byl *Vilém Mathesius* (1882-1945), který se zabýval problematikou potenciality jazykových jevů, členy byli *Bohuslav Havránek* (1883-1978), *Josef Vachek* (1909-1996), *Vladimír Skalička* (1909-1991) a další. K nejvýznamnějším zahraničním spolupracovníkům patřili ruští emigranti *Roman Jakobson* (1896-1982) a *Nikolaj Sergejevič Trubeckoj* (1890-1938).“¹¹⁶ Pojetí Pražského lingvistického kroužku se opíralo o strukturalismus založený na tezi, podle níž je „jazyk systémem účelných výrazových prostředků.“¹¹⁷

Jazyk tedy podle strukturalistů disponuje určitými slovy, která slouží ke konkrétnímu využití. Pokusíme-li se o komparaci tohoto závěru s Gadamerem, zjistíme, že zatímco pro Pražský lingvistický kroužek je prvotním principem jazyk a řeč z něj teprve vyplývá, Gadamer považuje za výchozí základ řeč, jež umožnila jazyku jeho existenci. Strukturalisté však neoddělují řeč od jazyka, naopak zastávají názor, podle něhož „každá funkční řeč má svůj systém konvencí - vlastní jazyk a nelze proto ztotožňovat některou funkci s jazykem (*langue*) a jinou s aktuálním mluvením (*parole*).“¹¹⁸ Jazyk je tedy pro strukturalisty neoddiskutovatelně spojen s řečí - každý jazykový

¹¹⁶ Par. ČERNÝ, JIŘÍ. *Úvod do studia jazyka*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1998. 246 s. ISBN: 80-85839-24-5, s. 70

¹¹⁷ VACHEK, JOSEF. *U základů pražské jazykovědné školy*. 1.vyd. Praha: Academia, 8 1970, 84 s. ISBN: 509-21-862, s. 35

¹¹⁸ VACHEK, JOSEF. *U základů pražské jazykovědné školy*. 1.vyd. Praha: Academia, 8 1970, 84 s. ISBN: 509-21-862, s. 43

systém má svou vlastní řeč. Vzájemně se takto liší nejen řeči anglického a českého jazykového systému, ale třeba i řeči spisovného a nespisovného dorozumívacího systému. Řečové formy náležející ke stejnému jazyku, například všechny formy řeči vycházející z nespisovného jazyka, mezi sebou pak téměř splývají, jelikož jejich základ je obdobný nebo úplně stejný: „Vzdálenější od řeči lidové je řeč souvislá, zvláště při veřejných projevech, přednáškách apod., bližší k řeči lidové je řeč střídavě přerušovaná (dialogická), která tvoří stupnici přechodných forem mezi kanonickými formami spisovného jazyka a mezi řečí lidovou.“¹¹⁹

Z odlišností mezi jednotlivými typy promluv vyplývá nezbytný úkol jazykovědy - zachytit specifika řečových projevů (jako individuální principy) a konkretizovat, ke kterému jazyku (jako obecnému principu) dané projevy náleží: „Jazykpozpyt sice vychází nutně od mluvení jednotlivcova, ale naprosto se na něj neomezuje, nýbrž postupuje od konkrétních promluv jednotlivcových k jeho jazykovým zvyklostem, k jeho řeči a konečně k nářečí.“¹²⁰ Tak jako Gadamer vychází z teze, že je nezbytný určitý počet logicky uspořádaných hlásek (individuálních principů) k tomu, aby vzniklo slovo (obecný princip), a hlásky jsou se slovem spojeny neoddělitelným hermeneutickým kruhem, tak i řečové projevy jsou podle představitele strukturalismu Viléma Mathesia úzce spjaty s určitým jazykovým společenstvím. V tomto pojetí se Mathesiův pohled na provázanost řeči s jazykem zřejmě do určité míry přibližuje Gadamerovu kruhovému (hermeneutickému) principu.

Pokud existuje provázanost mezi studiem řečových aktů a jazyka, nemůžeme jazykovou realitu považovat za neměnnou strukturu. S vývojem řeči dochází rovněž k dynamickým procesům v jazyce a jazykové prvky se tak uskutečňují různým způsobem, jinými slovy realizují se rozličnými možnostmi, což Vilém Mathesius označuje jako

¹¹⁹ VACHEK, JOSEF. *U základů pražské jazykovědné školy*. 1.vyd. Praha: Academia, 8 1970, 84 s. ISBN: 509-21-862, s. 46

¹²⁰ VACHEK, JOSEF. *U základů pražské jazykovědné školy*. 1.vyd. Praha: Academia, 8 1970, 84 s. ISBN: 509-21-862, s. 5

„potenciálnost jevů jazykových, jež je založena na statickém kolísání řeči.“¹²¹ Statické kolísání řeči se podle Mathesia projevuje v různých jazykových rovinách. Ve fonetice se výše uvedený princip odráží především na výslovnosti souhlásek. Vyřkneme-li souhlásky téže skupiny např. bilabiální konsonanty p a b, nepůjde sice o zcela totožné hlásky, nicméně v určitém znaku - konkrétně ve způsobu, jakým byly dané souhlásky vytvořeny, se objevuje jasná shoda. Samotné souhlásky p a b proto představují princip kolísavý, potenciální, jejich zařazení do skupin bilabiál představuje statický (neměnný) princip, slovy Mathesia „křivky zvukové a tedy i hlásky jimi zaznamenané jsou nepravidelné jako listy stromů – dvě nejsou zcela stejné, ale jednotlivé křivky též variety se podobají sobě navzájem a liší se od variet jiných. Tedy zase potenciálnost, ale sevřená určitými hranicemi.“¹²²

Mathesius ve svých studiích rovněž dospěl k závěru, že se potenciálnost v jazyce dotýká také jeho lexikálně-sémantické roviny. Důkazem pro dané tvrzení je v jazyce polysémie (sémantická mnohoznačnost) a synonymie (významová podobnost). Typickým, téměř učebnicovým příkladem polysémie bývá slovo „oko“, které lze užít v závislosti na kontextu v různorodém smyslu, méně známý, ale rovněž poměrně často uváděný příklad je výraz travička, kterým můžeme označovat nízký trávník nebo zdrobnělou variantu slova tráva, ale rovněž osobu ženského pohlaví chystající se někoho otrávit, v hovorové řeči lze tohoto slova užít i k označení často zneužívané drogy marihuany. Souhrnně řečeno, v případě polysémie můžeme hovořit o formální totožnosti slov při jejich současné významové odlišnosti vznikající při užití daných výrazů v odlišných komunikačních situacích.

V případě synonymie platí opačná zákonitost než u polysémie - synonymní slova jsou formálně odlišná, významově se však téměř shodují. Jako příklad nám může sloužit dvojice tvarů dům - obydlí, kdy dům je složený z jiných hlásek (D+Ů+M) než obydlí (O+B+Y+D+L+Í),

¹²¹ Par., VACHEK, JOSEF. *U základů pražské jazykovědné školy*. 1.vyd. Praha: Academia, 8 1970, 84 s. ISBN: 509-21-862, s. 6

¹²² VACHEK, JOSEF. *U základů pražské jazykovědné školy*. 1.vyd. Praha: Academia, 8 1970, 84 s. ISBN: 509-21-862, s. 12

takže na první pohled tato slova vypadají jinak, nicméně sémanticky jsou podobná. Takže zatímco u polysémie se setkáváme s potencialitou ve významu a s konstantností ve formě, u synonymie potencialitou disponuje forma, jistou mírou konstantnosti význam. V případě synonymie je namístě hovořit jen o jisté míře konstantnosti významu nikoli o úplné konstantnosti z toho důvodu, že v sémantické rovině existuje u synonym přece jen určitá tendence k potencialitě, což můžeme dokázat opět na dvojici dům - obydlí. Jelikož vrátíme-li se k této dvojici, snadno zjistíme, že výraz obydlí není zcela obsahově totožný s výrazem dům, protože pojem obydlí je významově širší – můžeme jím označovat nejen dům, ale lze jej umístit i do synonymní dvojice se slovem byt, chatrč atp., podle toho, kde sami bydlíme a co považujeme za příbytek.

K dané problematice Mathesius uvádí, že „vycházíme-li od určité představy a hledáme její slovní výraz, objeví se nám obsahová potenciálnost řeči jako pluralita výrazů, což pak vede k otázce, kterou teorie jazykové potenciálnosti pomáhá řešit: k otázce vzájemného poměru mezi jazykozpytem a stylistikou.“¹²³ Potenciálnost tedy podle Mathesia zasahuje nejen do sféry jazyka, ale ovlivňuje rovněž oblast stylu. Při zkoumání vztahu mezi jazykem a stylistikou Mathesius zjistil, že zatímco úkolem lingvistiky je zkoumat jazyk představující univerzální princip, stylistika se zaměřuje nikoli na odraz univerzálního principu (řeči) v jazyce, ale na konkrétní realizace jazyka a jejich typické znaky: „Zkoumá-li jazykozpyt řeči individuální, aby určil jazykový materiál společného celku, zkoumá stylistika konkrétní díla literární, aby určila, jak daného jazykového materiálu bylo užito k vytvoření individuálního díla uměleckého.“¹²⁴ Řeč v její různorodosti by zřejmě podle Mathesia mělo jít lépe zachytit skrze lingvistiku než prostřednictvím stylistiky, která se orientuje převážně na specifickou podobu promluvy ve sféře slovesného umění.

¹²³VACHEK, JOSEF. *U základů pražské jazykovědné školy*. 1.vyd. Praha: Academia, 8 1970, 84 s. ISBN: 509-21-862, s. 24

¹²⁴VACHEK, JOSEF. *U základů pražské jazykovědné školy*. 1.vyd. Praha: Academia, 8 1970, 84 s. ISBN: 509-21-862, s. 24

Je-li tedy podle Mathesiova tvrzení předmětem lingvistiky jazyk (jakožto univerzální princip) tvořený řečí (představující individuální akt jazyka), můžeme se pravděpodobně domnívat, že řeč považoval Mathesius obdobně jako Gadamer za jedno z neopomenutelných východisek jazykovědy a pravděpodobně by proto souhlasil s Gadamerovou tezí, podle níž nelze studovat jazyk vně řeči, tj. mimo řečovou oblast. Avšak stejně jako nemůžeme řeč zcela oddělit od jazyka, nelze ji odtrhnout ani od stylové roviny. I řeč může být pronášena určitým stylem a v takovém případě se podle Mathesia dostáváme na pomezí jazykovědy a stylistiky, přičemž „jevy, jejichž zkoumání se zdánlivě blíží stylistickému rozboru, označuje Mathesius jako slohy řeči.“¹²⁵ V Mathesiově koncepci slohy řeči, obdobně jako potencialita, zasahují do její fonetické, lexikální a navíc i syntaktické stránky. Uvedené Mathesiovo tvrzení lze doložit i na současné podobě českého jazyka. Jestliže například ve spisovné mluvě klademe přízvuk na první slabiku, ostravský dialekt klade důraz na druhou slabiku, takže se po fonetické stránce spisovná výslovnost liší od dialektologického slohu řeči. Určitá specifika ve výslovnosti se také objevují s ohledem na komunikační situaci, v níž dojde k realizaci dané promluvy. Podle Mathesia studoval vliv slohů na výslovnost (konkrétně na výslovnost současné angličtiny) především „Jones, který uváděl, že se ve slohu slavnostní recitace užívalo často chvějivého r.“¹²⁶

Řečové styly však zasahují také do syntaktické roviny. Spontánní rozhovor se liší od předem připraveného projevu elipsami větných členů a dalšími odchylkami od větné stavby. Typicky se také objevuje zeugma (charakterizované zanedbáním dvojí větné vazby např. ve větě Je třeba řídit se a učit se z příkladů), aposiopese (nedokončená výpověď např. v emocionálním projevu A já se tady snažím aby....) a další zvláštnosti. Z lexikálního hlediska se v hovorových projevech setkáváme především s nespisovnými tvary, slangem a s expresivními výrazy, v odborných

¹²⁵ Par. VACHEK, JOSEF. *U základů pražské jazykovědné školy*. 1.vyd. Praha: Academia, 8 1970, 84 s. ISBN: 509-21-862, s. 25

¹²⁶ VACHEK, JOSEF. *U základů pražské jazykovědné školy*. 1.vyd. Praha: Academia, 8 1970, 84 s. ISBN: 509-21-862, s. 26

vyjádřeních s terminologií a se spisovnými, zpravidla citově neutrálními tvary (s výjimkou některých profesionalismů, jež jsou stylově zabarvené).

Vztáhneme-li potom Gadamerovo chápání řeči jako nejhluběji sebezapomenutého jednání na výše uvedenou Mathesiovu klasifikaci, budeme řeč řadit spíše k Mathesiovu subjektivnímu slohu mluvy, protože ve spontánním projevu charakterizovaném vyšším stupněm sebezapomnění méně přemýšlíme nad volbou konkrétních slov než při projevu, jehož úkolem je sdělit konkrétní myšlenku a je tedy zaměřen ke specifickému komunikačnímu cíli (objektu).

Takže například komunikačním cílem ve výkladu, který zařazujeme do odborné stylové vrstvy, bude snaha podat posluchačům v příslušných souvislostech srozumitelné poučení o určité problematice, zatímco při spontánně vzniklém rozhovoru jeho účastníci nebudou mít dostatek času k tomu, aby předem a detailně promýšleli cíl dialogu, a v řeči se tudíž více projeví její tendence k sebezapomenutosti. Podle toho, k jakému stylu vyjadřování určitá osoba převážně tenduje, tj. do jaké míry je její vyjadřovací činnost obvykle sebezapomenutá (jak často podrobuje výběr jazykových prostředků kontrole), usuzuje Mathesius na povahu promlouvajícího subjektu. Řečový akt má proto pro Mathesia nejen důležitý sociální význam, jak tomu bylo u Gadamera, který řeč považoval za stěžejní princip sounáležitosti, ale má pro něj i podstatný psychologický smysl - jinými slovy, Matheius dospívá k závěru, že „projevuje-li mluvčí náklonnost k určitému slohu vyjadřování, jeví se tak v tendencích jeho řeči jeho povaha.“¹²⁷

Mathesius si tedy ve svém přístupu dobře uvědomuje, že jazyk nelze pojímat pouze jako systém striktně oddělený od řeči a není proto možné jej chápat ani jako jev odloučený od subjektu produkujícího promluvu, ale rovněž se nemůžeme omezit na jednostranné studium jazyka na základě řečových aktů ukotvených v konkrétním společenském prostředí. Kdybychom totiž při studiu jazyka vycházeli jen z jeho

¹²⁷, VACHEK, JOSEF. *U základů pražské jazykovědné školy*. 1.vyd. Praha: Academia, 8 1970, 84 s. ISBN: 509-21-862, s. 26

jednotlivých promluv, hrozilo by reálné nebezpečí plurality, roztržitosti, proto nestačí postihnout jednotlivé a subjektivní (promluvy), ale nezbytné je zachytit rovněž obecné (společné rysy promluv). Také se ale nelze zaměřit jednostranně na obecné (základní rysy promluv), protože by nám mohly uniknout důležité rozdíly mezi jednotlivými prvky jazyka (potencialita). Například kdybychom již dříve zmíněné slovo tráva oddělili od mluvčího a tudíž i od kontextu, ve kterém jej subjekt vyřknul, těžko bychom pouze ze spojení hlásek T+R+Á+V+A odvodili, jakou sémantickou potencialitu výraz tráva má. Bylo by tedy velmi obtížné pouze z existence hlásek seskupených do jednoho slova usuzovat na všechny potenciální významy daného výrazu.

Mathesiovo pojetí potenciality jazykových jevů lze takto považovat za pokrokové a určující pro další vývoj myšlení o dorozumívacím systému především proto, že jeho lingvistická koncepce představuje syntézu objektivistického a subjektivistického (psychologizujícího) postoje k jazyku a díky ní je překonán dlouhotrvající rozpor, který mezi dvěma výše uvedenými přístupy k jazyku existoval v lingvistice ještě v 19. století.

14 GADAMERŮV POHLED NA DOROZUMÍVACÍ SYSTÉM V KONFRONTACI S ČESKOU FILOSOFIÍ JAZYKA 2. POLOVINY 20. STOLETÍ

Chceme-li srovnat Gadamerovu filosofickou koncepci jazyka s pojetím českých lingvistů, nemůžeme opomenout hlavního představitele Ústavu pro jazyk český v 70. letech 20. století, slavistu *Karla Horálka (1908-1992)*. Pozornost si tento přední reprezentant české jazykovědy zaslouží nejen proto, že významným způsobem přispěl do literárněvědné a slavistické oblasti, ale také z toho důvodu, že svou badatelskou činností zasáhl rovněž do sféry filosofie jazyka. Ve své lingvistické koncepci Karel Horálek definoval obecně jazyk „jako zařízení na produkování promluv.“¹²⁸ V této rovině se zřejmě rozcházel s Gadamerem, který spíše vycházel z teze, že jazyk vzniká až v promluvě. Takže pokud podle Horálka existoval nejprve jazyk a až poté promluva, Gadamer se spíše přikláněl k opaku. Diference mezi Gadamerovým a Horálkovým pojetím nacházíme také v jejich pohledu na gramatiku. Tyto rozdíly v chápání gramatiky, jež existují mezi Gadamerem a Horálkem, představují logické vyústění jejich odlišného názoru na dorozumívací systém. Jestliže je podle Horálka jazyk určitým předpokladem pro realizaci promluvy, musí i jeho pravidla determinovat podobu mluvního aktu. Horálek proto nahlíží na gramatiku jako na „soubor pravidel, jimiž se řídí tvoření promluv.“¹²⁹ Z toho pak vyplývá, že gramatická pravidla podle Horálka pravděpodobně vznikla prvotně v jazyce a nikoli v řeči představující realizaci jazykového systému. Gadamer naproti tomu vyšel z myšlenky, že pravidla zřejmě vyplynula až z řeči, pro niž jsme se v průběhu jejího užívání snažili postupně najít nějaký řád.

Řeč, podle Gadamera závislá na lidském subjektu, ovlivňuje jazyk a umožňuje jeho rozvoj. Je-li pak lidská existence od prvopočátků

¹²⁸ TOŠENOVSKÝ, LUDVÍK. *Výňatky z Horálkovy Filosofie jazyka*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1970, 109 s., s. 7

¹²⁹ TOŠENOVSKÝ, LUDVÍK. *Výňatky z Horálkovy Filosofie jazyka*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1970, 109 s., s. 7

spojena s řečí, spojuje ji Gadamer i s jazykem, jenž se v řeči utvářel. Neexistoval tedy nějaký prajazyk bez řeči, který by se teprve v řeči vyvinul. Spíše přirozená lidská schopnost mluvit postupně přispěla k tomu, že se v řeči rozvinul první jazyk a z něho vznikly jazyky další. Jak ale můžeme tvrdit, že řeč je člověku přirozeně dána? Určitým důkazem pro danou tezi je příklad s broukajícím dítětem. Broukající dítě také nemluví konkrétním jazykem, přesto tvrdíme, že jedná řečově, protože nám svým broukáním něco sděluje. V proudu řeči, odposloucháváním mluvy druhých, si pak pozvolna osvojuje dokonalejší jazyk užívaný dospělými. Zřejmě obdobně se podle Gadamera vyvinul prajazyk. V aktu komunikace se dorozumívací formy stále zdokonalovaly, až vznikl ustálený systém v podobě jazyka. Prvotní determinantou tedy nebyl jazyk, ale řeč. Z tohoto důvodu se Gadamer zřejmě do určité míry rozcházel s Horálkovým pojetím, podle něhož lidská řeč „není zařízení na produkování jazyků.“¹³⁰

Další podstatné difference v pojetí lidské řeči mezi Horálkem a Gadamerem nacházíme v jejich názoru na sdělovací funkci promluvy. Zatímco Gadamer dospívá k závěru, že řeč je univerzální a neexistuje nic nevyslovitelného, podle Horálka je nutné odlišit monologický projev od dialogu, protože v „monologu není přítomna komunikativní funkce.“¹³¹ I v tomto úsudku by se Gadamer s Horálkem rozcházel, protože jak už víme, podle Gadamera je i monolog určitou formou rozhovoru jedince se sebou samým, tudíž žádná rozmluva nemá přesně vymezené hranice. Horálek ale s touto Gadamerovou koncepcí zjevně nesouhlasí, když uvádí, že chápání „monologických procesů jako procesů komunikativních, při nichž je adresát a mluvčí totožný, odvádí od podstatných rozdílů mezi monologem a dialogem.“¹³² Avšak již ze

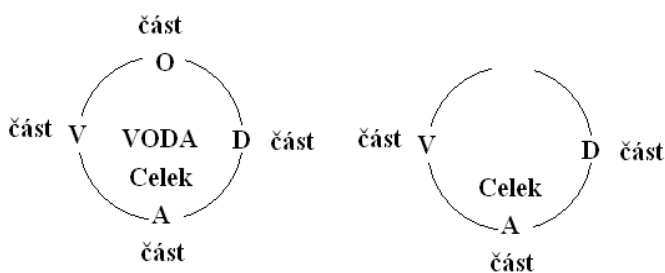
¹³⁰ TOŠENOVSKÝ, LUDVÍK. *Výňatky z Horálkovy Filosofie jazyka*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1970, 109 s., s. 8

¹³¹ Par. TOŠENOVSKÝ, LUDVÍK. *Výňatky z Horálkovy Filosofie jazyka*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1970, 109 s., s. 8

¹³² Par. TOŠENOVSKÝ, LUDVÍK. *Výňatky z Horálkovy Filosofie jazyka*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1970, 109 s., s. 8

samotné etymologie názvu monolog, kdy označení samomluvy vzniklo pravděpodobně spojením dvou pojmenování mono (jeden) a logos (slovo), je především z termínu logos zřejmé, že monolog představuje jednu z forem komunikace, proto bychom se asi spíše přikláněli ke Gadamerovu pojetí monologu než k Horálkovu.

Důležitou oblastí, kterou se zabýval Horálek obdobně jako Gadamer, je také problematika významu a interpretace. V Saussurově duchu Horálek zastával názor, „že fonémy nejsou přímými nositeli významů a slouží jen k tvoření sémantických jednotek.“¹³³ Znak sám o sobě žádný význam nenese, sémantickou úlohu mají až slova poskládaná z několika logicky uspořádaných znaků. Gadamer se v tomto ohledu s Horálkem tentokrát nerozchází. Sice tvrdí, že znak může mít v určitém smyslu funkci odkazu (jak už bylo podrobněji uvedeno ve 4. kapitole), avšak vezmeme-li v úvahu hermeneutický kruh, zjistíme, že až spojením jednotlivých částí do kruhu získáme celkový význam, a pokud vynecháme některou z komponent kruhu, bude neúplný a ztratí smysl, což lze názorně zachytit přímo na některém z českých slov (viz.schéma), kdy spojením hlásek v+o+d+a získáváme plnovýznamové slovo voda a významový kruh se takto uzavírá. Vynecháme-li ale hlásku o, kruh nebude úplný a zůstanou nám pouze nahodilé hlásky v+d+a, které v tomto spojení nenesou v českém jazyce žádný konkrétní smysl.



V sémantické oblasti se Horálek shoduje s Gadamerem rovněž v tvrzení, že se podoba jazyka a jeho významů mění také v závislosti na dobových a subjektivních činitelích. Horálek doslova uvádí, že

¹³³ TOŠENOVSKÝ, LUDVÍK. *Výňatky z Horálkovy Filosofie jazyka*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1970, 109 s., s. 9

„jazykové znaky mají často podobu situačního přizpůsobení.“¹³⁴ Obdobně jako Gadamer Horálek pravděpodobně nesouhlasil s tím, že bychom nejprve utvářeli významy a teprve posléze je přidělovali vnímané skutečnosti. Významy podle Horálka, stejně jak to uváděl i Gadamer, vznikají na základě našich zkušeností s okolním světem. Význam tedy nepředchází zkušenost, ale empirie předchází význam. Horálek také ve sféře významu považuje za nezbytné odlišit sémantickou stránku slov konkrétních a abstraktních: „Významy slov konkrétních jsou odvozeny přímo z hmotné reality, abstrakta jsou odvozena z reality kulturní.“¹³⁵ Tento Horálkův závěr, že konkrétní a abstrakta vychází z reality, je do určité míry problematický. Dostáváme se totiž zpětně k otázce, zda slovy vystihujeme realitu. Mohli bychom říci, že ano, avšak spíše za přijetí faktu, že pojmy označujeme nikoli objektivní realitu, ale subjektivní skutečnost, to znamená realitu, která je realitou pro nás, nikoli obecně platnou skutečností. Přijmeme-li tuto tezi, že pojmy označujeme naši realitu, nacházíme opět určité paralely mezi Horálkovým a Gadamerovým pojetím jazykové interpretace. Pokud by ale Horálek hmotnou realitou mínil obecně platnou skutečnost, zřejmě by se s Gadamerem rozcházel. Na druhou stranu by Gadamer souhlasil s Horálkovým stanoviskem, že právě slovy vyslovenými skrze řeč, vyjadřujeme svoji zkušenost se světem, ať už se jedná o zkušenost čistě smyslovou, nebo sociokulturní. Kromě odlišností tedy nacházíme v Horálkovských názorech překvapivé paralely s Gadamerem, aniž bychom Horálka považovali přímo za reprezentanta hermeneutické koncepce v jazykovědě.

¹³⁴ TOŠENOVSKÝ, LUDVÍK. *Výňatky z Horálkovy Filosofie jazyka*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1970, 109 s., s. 10

¹³⁵ TOŠENOVSKÝ, LUDVÍK. *Výňatky z Horálkovy Filosofie jazyka*. 1. vyd. Brno: Univerzita J.E. Purkyně v Brně, 1970, 109 s., s. 25

Dalším významným reprezentantem moderní filosofie jazyka v českém prostředí je profesor z oddělení logiky Akademie věd ČR *Jaroslav Peregrin (1957)*. Tento analytický filosof a přední český logikpřišel se závěry, v nichž do určité míry rozvinul některé teze svých předchůdců zabývajících se problematikou filosofie jazyka.

Peregrin ve svém obecném pohledu na jazyk a jeho vztah ke světu blíže vymezuje, jak bychom měli interpretovat izomorfní pojetí. Podle Peregrina izomorfní koncepci nelze chápat doslovně, protože se „výrokem, že svět je jazykový konstrukt (či jeho méně explicitními obdobami), samozřejmě nemyslí, že by svět byl udělán z jazyka, ale že je udělán (tj. vytvarován) za pomoci jazyka.“¹³⁶ Jazyk v pojetí Peregrina tudíž představuje jen jeden z mnoha předpokladů, které ovlivňují formu tohoto světa. S touto Peregrinovou koncepcí by do jisté míry souhlasil i Gadamer. Protože nedokážeme-li podle Gadamera jazykem postihnout veškeré jsoucí a součásti našeho porozumění je i přijetí skutečnosti, že nerozumíme, potom také jazyk nemůže být jediným nástrojem ovlivňujícím tento svět, jelikož pokud by jím byl a svět by byl předurčen pouze jazykově, pak bychom zřejmě jazykem dokázali vystihnout téměř veškerou existenci.

Jak už také víme, Gadamer spojuje jazyk především s existencí lidského subjektu. Pokud je ale člověk jazyková bytost, neznamená to, že jej nemohou obklopovat i nejazyková jsoucna. Lidského jedince taková jsoucna jistě obklopují, pouze si jejich existenci neuvědomuje nebo je pro něj velmi vzdálená a přesahuje jeho běžnou zkušenost, protože taková bytí nedokáže pojmenovat slovy. Jinak řečeno, v naší subjektivitě tato bytí buď vůbec nejsou, nebo v ní existují, ale představují pro nás něco nevyslovitelného; to ale neznamená, že, když pro nás (subjektivně) nejsou, nebo je neumíme vyjádřit slovy, nemohou působit na podobu světa.

Faktor subjektivity se rovněž odráží v naší interpretaci, v aktu označovaném Gadamerem jako porozumění. Z tohoto důvodu nikdy nebude text přeložený z cizího jazyka do naší mateřštiny zcela přesně

¹³⁶ PEREGRIN, JAROSLAV. *Děláme světy jazykem?* [online], [citováno dne 24. 9. 2011]. Dostupné z: jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/382.pdf, s. 4

odpovídat originální verzi. Srovnáme-li Peregrinovo pojetí s Gadamerem, zjistíme, že ve svém článku věnovaném problematice interpretace v logice Peregrin uvádí, že „interpretovat znamená přiřazovat významy něčemu již hotovému.“¹³⁷ V hermeneutické koncepci ale v aktu interpretace nejde jen o přiřazování významů, ale také o jejich modifikaci v kontextu naší řeči. To neznamena, že by se význam cizího slova například při překladu z anglického jazyka do českého zcela změnil, spíše dojde k jeho přizpůsobení do kontextu naší mateřštiny tak, aby slovo odpovídalo řečové realitě, v níž žijeme. Je-li totiž řečová realita odvozena od kulturní reality, do níž jsme byli vrženi, logicky bude naše řečová skutečnost trochu jiná než řečová skutečnost člověka žijícího od narození v Británii, i přesto, že se stále budeme pohybovat ve sféře řeči, jelikož řečově jednáme bez ohledu na to, zda mluvíme zrovna anglicky, či česky. Typickým příkladem je slovo puding- zatímco v Anglii dané slovo reprezentuje sladký nebo slaná zapečený pokrm podávaný zpravidla jako hlavní chod, v českém prostředí bude mít tento pojem poněkud jiný význam, jeho prostřednictvím označujeme nepečený sladký dezert. Při pouhém doslovném překladu slova puding bychom ale sotva postihli výše uvedený významový rozdíl, z tohoto důvodu, chceme-li pochopit smysl slova puding, jaký má v angličtině, musíme pojem puding modifikovat do kontextu angličtiny odvozeného od britské kulturní reality a užít dalších slov, jimiž tento kontext blíže objasníme.

Proto budeme-li chtít porozumět cizímu pojmu, nevystačíme si vždy pouze s jeho mechanickým překladem za pomoci slovníku, ale musíme v některých případech užít i pomocných výrazů a uvést dané slovo do souvislosti s jinými tak, abychom je dešifrovali. Jak už víme, v hermeneutické koncepci bychom v takovém případě hovořili o kruhovém vztahu mezi celkem a jeho částmi. Tento kruhový vztah, který nám umožňuje v aktu interpretace lépe pochopit význam cizího slova, můžeme podle Peregrina nejlépe zachytit prostřednictvím výkladu: „V

¹³⁷ PEREGRIN, JAROSLAV. *Pojem interpretace v logice*. [online], [citováno dne 24. 9. 2011]. Dostupné z: jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/470.pdf, s. 1

případě, že interpret nenajde přímočaré ekvivalenty výrazů interpretovaného jazyka ve svém vlastním, může formulovat výsledky interpretace v podobě výkladu: „Anglické rabbit se používá k označování králíků, to jest...“¹³⁸ (na místo tří teček lze doplnit například... středně velkých hlodavců, kteří jsou zpravidla chováni jako domácí zvíře pro maso). Čím podrobněji přiblížíme výraz přejatý z cizího jazyka naší řečové skutečnosti, tím lépe jej pravděpodobně budeme schopni interpretovat. V tomto názoru se Peregrin zřejmě shoduje s Gadamerem, když uvádí, že „kritérium úspěšnosti interpretace nemůže vycházet z ničeho jiného než z pozorování toho, jak je interpretovaný jazyk užíván jeho mluvčími.“¹³⁹ Jinými slovy, to, na jaké úrovni je daná interpretace, poznáme v aktu řeči. Není-li totiž překlad určitého významu proveden v odpovídající kvalitě, stane se bezesporu i řečové dorozumění obtížnějším.

Z toho vyplývá, že nám nestačí jen znát pojmy daného jazyka, ale musíme pochopit i jejich smysl. Zatímco se s formálními jednotkami jazyka a jejich vzájemnými vztahy seznamujeme v syntaxi, k objasnění obsahu slov dochází podle Peregrina v sémantice. Zde Peregrin doslova uvádí, „že syntax je o tom, z jakých výrazů se jazyk skládá, a sémantika o tom, jak se který z nich užívá.“¹⁴⁰ Jestliže si významy jednotlivých slov u konkrétního jazyka nejlépe osvojíme prakticky, v procesu řeči, mohl by Peregrin zřejmě s Gadamerem souhlasit také v tvrzení, že řečové jednání je základním předpokladem osvojení jazyka, jeho významů a pravidel. Pravděpodobně i z tohoto důvodu se Peregrinovi „sémantika zdá být spíše věcí know-how než know-that, to jest spíše určitou praktickou dovedností než teoretickým věděním.“¹⁴¹ Osvojíme-li si pozvolna v modu řeči naši mateřštinu, její jednotlivá slova, jimiž je

¹³⁸ PEREGRIN, JAROSLAV. *Pojem interpretace v logice*. [online], [citováno dne 24. 9. 2011]. Dostupné z: jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/470.pdf, s. 1-2

¹³⁹ PEREGRIN, JAROSLAV. Par. *Pojem interpretace v logice*. [online], [citováno dne 24. 9. 2011]. Dostupné z: jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/470.pdf, s. 2

¹⁴⁰ PEREGRIN, JAROSLAV. *Co je to sémantika?* [online], [citováno dne 24. 9. 2011]. Dostupné z: <http://philpapers.org/rec/PERCJT-2>, s. 6

¹⁴¹ PEREGRIN, JAROSLAV. *Co je to sémantika?* [online], [citováno dne 24. 9. 2011]. Dostupné z: <http://philpapers.org/rec/PERCJT-2>, s. 6

tvořena, a jejich smysl, užíváme výrazů tohoto jazyka podle Peregrinova mínění zcela spontánně a nemusíme stále přemýšlet nad obsahem vyřčeného. V Peregrinově tvrzení, že „smysluplné výrazy běžně užíváme, aniž bychom jejich význam nějak reflektovali; a že mnoho lidí umí mluvit česky, aniž by byli schopni vyložit, co to vlastně umí či ví“,¹⁴² takto nacházíme další překvapivou paralelu s Gadamerovým pohledem na řeč jako bytostně sebezapomenuté jednání. Začneme-li tedy ve vlastním jazyce se sousedem hovořit o tom, že je potřeba posekat trávník před domem, s největší pravděpodobností nebudeme v danou chvíli přemýšlet nad významem slova trávník. Nad významem tohoto pojmu začneme uvažovat až v momentě, kdy jej budeme chtít vysvětlit například cizinci, který se učí česky, nebo se s výrazem trávník sami setkáme poprvé.

Shrneme-li stanoviska, v nichž se Peregrinovo pojetí přibližuje Gadamerovu, zjistíme, že Peregrin si stejně jako Gadamer uvědomuje aspekt mnohovýznamovosti v jazyce a zároveň i fakt, že sémantika vystupuje do popředí především při setkání s cizí řečí v aktu interpretace a porozumění. Jazyk u Peregrina obdobně jako u Gadamera je tedy do určité míry spojen s řečovým jednáním, přestože Peregrinovu koncepci filosofie jazyka obecně považujeme spíše za analytickou, než hermeneutickou.

¹⁴² PEREGRIN, JAROSLAV. *Co je to sémantika?* [online], [citováno dne 24. 9. 2011]. Dostupné z: <http://philpapers.org/rec/PERCJT-2>, s. 6

15 ZÁVĚR

Chceme-li obecně shrnout Gadamerův přínos pro filosofii jazyka, měli bychom upozornit především na nejvýraznější aspekty v jeho myšlení, kterými tuto sféru filosofie dokázal obohatit, aniž by přitom přímo kopíroval pojetí některého ze svých historických předchůdců. Prvním ze zásadních mezníků v Gadamerově myšlení je fakt, že neodděloval jazyk od skutečnosti, ačkoli zároveň připouštěl, že jazyk je na rozdíl od řeči do určité míry oddělitelný od lidského subjektu. Od reality jazyk však oddělit nemůžeme, protože realita v lidském slova smyslu je vždy jazyková, bez ohledu na to, zda hovoříme o subjektivní či objektivní skutečnosti. Dokážeme-li konkrétní objekt i abstrakci symbolicky postihnout, pak reálně existují.

Další důležitá teze se opírá o Gadamerovo chápání jazyka jako existence, do níž je lidský subjekt přirozeně vržen. Gadamer takto propojuje vlastní lingvistickou koncepci s existencialismem a navazuje na Heideggerovu „hermeneutiku fakticity, která je zaměřena na výklad způsobů, jakými se lidská existence nachází ve světě.“¹⁴³ Samotná lidská podstata podle Gadamera předurčuje člověka k tomu, aby se stal jazykovou bytostí. Jedná se však o pouhou determinantu; zda se touto bytostí konkrétní jedinec stane, se odvíjí od míry jeho jazykových interakcí s okolím. Tyto jazykové kontakty pak navazujeme skrze řeč. Jazyk tedy pro Gadamera nepředstavuje pouhý statický, odosobněný systém znaků; chápe jej jako dynamický celek utvářený v řečovém aktu. Skrze řečový akt se pak učíme přijímat pravidla našeho jazyka a zároveň rozumět nejen sami sobě, ale i druhým lidem, tolerovat jejich odlišné postoje, hledat cesty ke vzájemné shodě nebo alespoň k respektu. Jsme rovněž řečovými bytostmi v okamžicích, kdy si to plně neuvědomujeme. A právě tato přirozenost řeči způsobuje, že řeč nikdy není statická, a stále se proměňuje v závislosti na tom, v jaké situaci a jakým způsobem byla užita konkrétními subjekty.

Z výše uvedeného vyplývá i další Gadamerova teze, podle níž je řeč vždy subjektivní. Nikdy ji totiž nemůžeme oddělit od subjektu a chápat ji jako objekt, řeč vždy nějak se subjektem souvisí, buď s naším (mluvíme-li sami se

¹⁴³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofický slovník*. 2. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, 463 s., ISBN: 80-7182-064-4, s. 168

sebou), anebo se subjekty ostatních (vedeme-li dialog). Ať už hovoříme sami se sebou nebo s ostatními lidmi, jedná se vždy o určitý druh rozhovoru. Předpokladem rozvoje řeči je tedy podle Gadamera rozhovor spojený s aktivitou jedince. I proto se jazyk stává skutečným živým jazykem a slovo slovem až tehdy, užíváme-li jich v řečové komunikaci.

Přestože je řeč subjektivní, není oddělena od skutečnosti, protože, jak už jsme uvedli, Gadamer chápe realitu lidského subjektu vždy řečově. Naše realita je ve skutečnosti řečová. Proto jazykový znak nepředchází realitě, ale z reality, která je řečová a nějakým způsobem k nám tedy promlouvá, odvozujeme významy existující skutečnosti a pojmenováváme ji. Abychom ale těmto významům dokázali porozumět, nevystačíme si s jejich izolovanou podobou. Z tohoto důvodu sémantiku chápe Gadamer celostně a odráží se v ní hermeneutický kruhový vztah mezi celkem a jeho částmi. Nelze pochopit celek bez spojitosti s částmi a části bez jejich zakotvení v kontextu celku.

Gadamerova koncepce filosofie jazyka se tedy kromě jazykovědného a existencialistického principu opírá také velkou měrou o hermeneutické zákonitosti „Pokračuje tím v úsilí Wilhelma Diltheye prokázat specifičnost duchovědných metod, které dosahují pravdivost zkoumané reality nutně jinak než přírodní vědy. Gadamer hovoří o tzv. předporozumění, do jehož rámce je každý výklad nutně zasazen, přičemž nemožnost zbavit se všech předsudků není považována za defekt, ale za užitečné téma metodických výzkumů.“¹⁴⁴

Gadamerovo pojetí proto představuje syntézu různých vědeckých a filosofických přístupů k jazyku a umožňuje nejen poznat jazyk z různorodých stránek, ale také svou komplexností překonává určité bariéry, které ve filosofickém pohledu na jazyk existovaly v minulosti a mnohé z nich přetrvávají ještě do současnosti.

¹⁴⁴ KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofický slovník*. 2. vyd: Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, 463 s., ISBN: 80-7182-064-4, s. 150

16 SHRnutí, KLÍČOVÁ SLOVA, SUMMARY, KEY WORDS

Diplomová práce je zaměřena filosoficky a obecně lingvisticky. Po úvodní obecné charakteristice filosofie jazyka a hermeneutické filosofie s jejich stěžejními představiteli pokračuje vymezením jazykové problematiky ve filosofickém myšlení Hanse Georga Gadamera. V práci je prezentován a vysvětlen Gadamerův subjektivitu akcentující pohled na jazyk jako na systém utvářený činností člověka a v komparaci Gadamerova pojetí s koncepcemi jiných myslitelů je poukázáno na odlišnost jeho názoru na jazyk od obecně rozšířeného deskriptivně-analytického pojetí.

Zásadní přínos Gadamerovy koncepce spočívá v holistickém pohledu na dorozumívací systém, kterým řeší mnoho problémů soudobé jazykovědy a lingvistické filosofie (problematiku hranic jazyka, izomorfismu, vztahu jazyka k člověku a řeči atp.).

The subject of the diploma work is philosophy and general linguistics. The introductory part deals with the general characteristics of the philosophy of language and hermeneutical philosophy including their main representatives. Next part proceeds to defining the issue of language in the philosophical thinking of Hans Georg Gadamer. The work presents and explains Gadamer's subjectivity-emphasizing view of the language as a system created by human activity. The confrontation of his concept and other thinkers' concepts points out Gadamer's attitude to language which is different from the generally spread descriptively-analytical view.

The fundamental contribution of Gadamer's concept lies in his holistic approach to the system of communication by which he solves many problems of contemporary philology and linguistic philosophy (the limits of the language, isomorphism, the relationship between the language and human and speech, etc.

ABECEDNÍ SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ:

Knižní zdroje:

ARISTOTELES. *O vyjadřování*. Přel. Antonín Kříž. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1959, 65 s

BERAN, ONDŘEJ. *Náš jazyk, můj svět*. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 2010, 422 s, ISBN: 978-80-7007-335-3

CASSIRER, ERNST. *Filosofie symbolických forem I. Jazyk*. Přel. Karel Berka. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996, 302 s., ISBN: 80-86005-10-0

ČERNÝ, JIŘÍ. *Úvod do studia jazyka*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1998. 246 s. ISBN: 80-85839-24-5

FLUSSER, VILÉM. *Jazyk a skutečnost*. Přel. Karel Palek. 1. vyd. Praha: Triáda, 2005, 200 s., ISBN: 80-86138-54-2

GADAMER, HANS-GEORG. *Aktualita krásného. Umění jako hra, symbol a slavnost*. Přel. David Filip. 1. vyd. Praha: Triáda, 88 s., ISBN: 80-86138-48-8

GADAMER, HANS-GEORG. *Člověk a řeč - výběr textů*. Přel. Jan Sokol, Jakub Čapek. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1999, 154 s

GADAMER, HANS-GEORG. *Pravda a metoda I – nárys filosofické hermeneutiky*. Přeložil David Mik. 1. vyd. Praha: Triáda, 2010, 416 s., ISBN: 978-80-87256-04-6

GADAMER, HANS-GEORG. *Problém dějinného vědomí*. Přel. Jan Sokol. 1. vyd: Praha: Filosofie (nakladatelství Filosofického ústavu Akademie věd ČR), 1994, 56 s., ISBN:80-7007-062-5

HROCH, JAROSLAV. *Filosofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Georgetown, 1997. 204 s. ISBN: 80-210-1709-0, 80-902197-6-4

KOLEKTIV AUTORŮ. *Filosofický slovník*. 2. vyd: Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, 463 s., ISBN: 80-7182-064-4, s. 150

KONEČNÁ, MAGDALENA. *Řeč a rozumění. Poznámky k filosofické a teologické hermeneutice Gadamera, Ebelinga, Fuchse*. 1. vyd. Brno: Marek Konečný, 2007, 118 s. ISBN: 978-80-9035-16-9-1

NOVOTNÝ, ZDENĚK. *Jak (se) učit filosofii (alternativní učebnice pro gymnázia)*. 1.vyd: Olomouc, 2004, 143 s., ISBN: 80-7182-179-9

PLATÓN. *Faidón*. Přel. František Novotný. 6. vyd. :Praha: Oikoymenh, 2005, 107 s, ISBN: 80 - 7298-158-7

SAUSSURE, FERDINAND- DE. *Kurs obecné lingvistiky*. Přel. František Čermák. 3. vyd. Praha: Academia, 2007, 487 s., ISBN: 978-80-200-1568-6

ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ a kol. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 175 s., ISBN: 978-80-244-2141-4

TOŠENOVSKÝ, LUDVÍK. *Výňatky z Horákovy Filosofie jazyka*. 1. vyd. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1970, 109 s.

VACHEK, JOSEF. *U základů pražské jazykovědné školy*. 1.vyd. Praha: Academia, 8 1970, 84 s. ISBN: 509-21-862

VAŇKOVÁ, IRENA. *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum Univerzity Karlovy v Praze, 2007, 312 s., ISBN: 978-80-246-1122-8

Internetové zdroje:

PEREGRIN, JAROSLAV. *Co je to sémantika?* [online], [citováno dne 24. 9. 2011]. Dostupné z: <http://philpapers.org/rec/PERCJT-2>

PEREGRIN, JAROSLAV. *Děláme světy jazykem?* [online], [citováno dne 24. 9. 2011]. Dostupné z: jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/382.pdf

PEREGRIN, JAROSLAV. *Pojem interpretace v logice*. [online], [citováno dne 24. 9. 2011]. Dostupné z: jarda.peregrin.cz/mybibl/PDFTxt/470.pdf

ANOTACE

Jméno a příjmení, titul:	Bc. Zuzana Jílková
Katedra:	Společenských věd
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Zdeněk Novotný, CSc.
Rok obhajoby:	2012
Název práce:	Řeč v hermeneutické filosofii Hanse Georga Gadamera
Název v angličtině:	Language in hermeneutic philosophy of Hans Georg Gadamer
Anotace práce:	V úvodní části práce zachycuje základní znaky hermeneutické filosofie v kontextu filosofických dějin. Text pokračuje charakteristikou hlavních představitelů hermeneutické filosofie a filosofie jazyka v chronologickém sledu. Následující kapitoly analyzují dílo a myšlenky Hanse Georga Gadamera a zařazují jej do kontextu hermeneutické filosofie a filosofie jazyka. Součástí analýzy je i komparace Gadamerovy koncepce s pojetím jiných myslitelů. Závěr práce pojednává o významu Gadamerova pojetí pro filosofii a jazykovědu a o hlavních specifích, která jsou s jeho myšlením spojena a odlišují jej od ostatních reprezentantů lingvistické filosofie.
Klíčová slova:	Hans Georg Gadamer, hermeneutická filosofie, řeč, filosofie jazyka
Anotace v angličtině:	In the introductory part the work describes the fundamental characteristics of hermeneutical philosophy in the context of history of philosophy. The text proceeds to the characteristics of the main representatives of hermeneutical philosophy and philosophy of language in the chronological order. The following chapters analyse the work and thoughts of Hans Georg Gadamer and integrate him into the context of hermeneutical philosophy and philosophy of language. The part of the analysis is comparing Gadamer's concept to the concepts of other thinkers. The final part of the work deals with the importance of Gadamer's concept to philosophy and linguistics, and with the main specifics connected with his way of thinking and distinguishing him from other

	representatives of linguistic philosophy.
Klíčová slova v angličtině:	Hans Georg Gadamer, hermeneutic philosophy, language, philosophy of language
Přílohy vázané v práci:	_____
Rozsah práce:	68 stran
Jazyk práce:	český